

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE GELECEĞİ

Dr. Abdülkadir AKIL*

I- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖNCESİ

La Haye Barış Konferansları -ve önceki girişimler- uluslararası hukukun özellikle ilkesel anlamda gelişmesine, evrenselleşmesine ve küreselleşmesine¹ olan katkılarına rağmen; barışın ciddi ve somut temellere dayandırılmasına muvaffak olamamışlardır. Hatta kanaatimizce, bu zamana kadar gelişen uluslararası ilişkiler ve yoğunlaşan yakınlaşmalar, devletlerin kendilerine olan güvenlerini artırmış ve buna paralel olarak da yeni denge düzeninde belirsizliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu dengesizlik içinde devletlerin menfaatlerini azami düzeye çıkarma hırsı kamçılanmış, bunun neticesi olarak da, barışın yerini yine savaşlar almıştır. Bu evrensel gelişmeye paralel şekilde savaş da evrensel bir nitelik kazanmış, âdetâ tüm dünyaya yayılmış ve sonuçta ağır tahribatlara yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle bu tür savaşların tekrerrür etmemesi ve kalıcı bir uluslararası barış düzeninin sağlanması amacıyla pek çok düşünceler ileri sürülmüştür. Bu düşüncelerin bulunduğu nokta ise, neticede, Milletler Cemiyeti gibi evrensel bir teşkilâtlanma olmuştur. Diğer bir deyişle, uluslararası hayatı düzenlemek bakımından tarihin kaydettiği evrensel nitelikte ilk büyük teşebbüs, Milletler Cemiyeti'nin kurulması olmuştur².

---

* Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi.

1 Burada öncelikle belirtmek gerekir ki, tabii bir süreç olan "küreselleşme" ile yeni bir uluslararası ideolojik ve siyasi sistemi öngören "Yeni Dünya Düzeni" bir birilerinden farklı olgulardır. Diğer bir deyişle, insanlığın özlediği "evrenselleşme" anlamındaki "gerçek küreselleşme" ile bugün dayatılmaya çalışılan "sözde küreselleşme" farklıdır. Bizim taraf olduğumuz küreselleşme, birincisi olmak durumundadır. Dolayısıyla konuyu değerlendiren bu temel ayırmadan hareket etmek gerekmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. AKIL, Abdülkadir, **Küreselleşen Hukuk ve Ulusal Egemenliğe Etkisi**, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü-Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.

2 ALSAN, Zeki Mesud, **Devletler Hukuku Dersleri**, Ankara, 1947, s. 359.

Milletler Cemiyeti'nden ilk başta beklenen şey, savaş sonrası mevcut durumun muhafazası ve barışın sağlanması³ olmakla birlikte; bu dönemde gerek uluslararası hukukun gelişmesi açısından, gerekse küreselleşmeye katkısı açısından pek çok olumlu gelişmeler söz konusudur.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Milletler Cemiyeti Misak'ının daha başlangıç kısmında, amacın “uluslararası işbirliğini geliştirmek ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak” olduğu açıkça vurgulanmıştır⁴. Milletler Cemiyeti döneminde uluslararası hukuk, artık kesin olarak evrenselleşme sürecine girmiş bulunmaktadır. Zira, Milletler Cemiyeti, Kutsal İttifak'ın aksine hukuksal kişiliği ve kendine özgü organlarıyla gerçek bir örgüt⁵ niteliğinde olup; ayrıca bu yönde pek çok yeni kurum ve kuralların ihdasına vesile olmuştur. Örneğin, kuvvet kullanılmasının düzenlenmesi ve sınırlandırılması⁶; manda rejiminin uygulanması⁷; uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi yönünde örgütlenmeler; azınlıklar rejiminin düzenlenmesi; uluslararası hukuku kodifiye etme teşebbüsleri ve uluslararası yeni örgütlenmelere gidilmesi gibi.

Bunlardan bazılarını ele alacak olursak, örneğin, bu dönemde Milletler Cemiyeti çerçevesinde evrensel nitelikte uluslararası bir yargı organının oluşturulması söz konusudur ki, Misak'ın 14. maddesine göre oluşturulan bir hukukçular komitesince statüsü hazırlanmış ve 1920'den itibaren **Uluslararası Sürekli Adâlet Divanı** derhal yürürlüğe girmiştir⁸. Hatta bu dönemde bundan ayrı olarak yine Milletler Cemiyeti çerçevesinde **Cenevre Senedi** olarak da adlandırılan 26 Eylül 1928 tarihli Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü Konusundaki Sözleşme de yürürlüğe sokulmuştur⁹.

³ ALSAN, Z. M., *age*, s. 362 vd.

⁴ Raymond Aron'un “ ‘Uluslararası Hukuk’un, ‘Uluslararası Barış ve Güvenlik’i sağlayamayacağı” görüşü ve bunun eleştirisi hakkında bilgi için bkz. ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, “Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği”, **İÜHFMD Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’na Armağan Sayısı**, C: LVI, S: 1-4, 1998, s. 90 vd.

⁵ MORGENTHAU, Hans J., **Uluslararası Politika-II** (Çev. Baskın Oran - Ünsal Oskay), Ankara, 1970, s. 589.

⁶ Bu konuda ihdas edilen kurum ve kurallar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MERAY Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt)**, Ankara, 1968, s. 62.

⁷ Bu kurumun konulmuş olması, yine bu alanda güçlü devletlerin yönlendirmelerinin bulunduğu bir işarettir.

⁸ PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri-I. Kitap**, Ankara, 1994, s. 55; CROZAT, C., *age*, s. 383.

⁹ PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s. 56; MERAY, S. L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s. 53.

Kuvvet kullanmayla ilgili yapılan düzenlemeler de Milletler Cemiyeti'yle gelen yeniliklerdendir. Aslında Misak'ın 12.maddesinin 1.fikrası, savaşı doğrudan yasaklamamaktadır. Ancak, uyuşmazlıkların, öncelikle uluslararası yargılamaya ve Cemiyet Konseyi'ne getirilmesi; burada da çözümlenemediği takdirde ancak üç ay sonra savaşa gidilebileceğini hükme bağlamış bulunmaktadır. Dolayısıyla, Milletler Cemiyeti, esas olarak kuvvet kullanmayı yasaklamamakta, fakat düzenlemiş olmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, bu konuda söz konusu boşluğu telafi etmek yönündeki kuvvet kullanmayı ilk defa yasaklayan¹⁰ 15 imzalı ve 26 Ağustos 1928 tarihli **Briand-Kellog Andlaşması**¹¹; bundan önce yapılan kimyasal gazları yasaklayan 17 Haziran 1925 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 27 Temmuz 1929 tarihli savaş tutsaklarının statüsüyle ilgili sözleşmeler de yine bu dönemde gerçekleştirilen uluslararası savaş hukuku ile ilgili atılan insancıl adımlardır. Kuvvet kullanımının MC Misak'ında yasaklanmaması, onun bir anayasal zayıflığının sonucudur¹².

Milletler Cemiyeti döneminin yine uluslararası hukukun gelişmesi ve küreselleşmesi yönündeki bir özelliği de uluslararası hukuk kurallarıyla ilgili önemli kodifikasyon çalışmalarının yapılmış olmasıdır. Milletler Cemiyeti'nin 22 Eylül 1924 tarihli Genel Kurul Kararı ile bu konuda bir uzmanlar kurulu oluşturulmuştur¹³. Buradaki kodifikasyon çalışmaları tabiiyet, karasuları, diplomasi, ticari gemiler, suçluların iadesi, devletin yabancılara karşı sorumluluğu, uluslararası andlaşmalar, zamanaşımı, deniz haydutluğu, uluslararası konferanslarda usul, deniz kaynakları ve devletin ülke dışı kaza yetkisi alanlarında olmuştur¹⁴.

Bu dönemde uluslararası hukukla ilgili bir diğer gelişme de **Sosyalist Blok**'un ortaya çıkması ve uluslararası hukuka değişik bir bakış açısı getirmesidir. Örneğin Sovyetler Birliği, önceleri bu hukuk dalını sadece batılı devletlerin egemen sınıflarının iradesinin bir yansıması olarak görerek, Sosyalist Blok arasında bir uluslararası hukukun varlığını gündeme getirmiş-

---

¹⁰ PAZARCI, H., *Uluslararası Hukuk-I*, s. 55.

¹¹ Bu andlaşmayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. CROZAT, C., *age*, s. 384; ALSAN, Z. M., *age*, s. 88.

¹² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 597.

¹³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. BOZKURT, Enver - KÜTÜKÇÜ, Akif - POYRAZ, Yasin, *Devletler Hukuku*, Ankara, 2003, s. 29 vd; PAZARCI, H., *Uluslararası Hukuk-I*, s. 56 vd.

¹⁴ Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bkz. MERAY, S. L., *Devletler Hukukuna Giriş-I*, s. 112 vd.

tir¹⁵. Sovyet Komünist Partisi'nin 1961'deki 22. Kongresi'nde, "**Barış İçinde Birlikte Yaşama İlkesi**"nin Parti Programına alınmasıyla uluslararası hukukun tek taraflılıktan(Batı empozesi olmaktan) sıyrılarak küreselleşme temayülü daha da hızlanmıştır¹⁶.

Sosyalist Blok'a paralel bir şekilde **Üçüncü Dünya** ülkeleri de, uluslararası hukukun ve küreselleşmenin Batı tandanslı olması karşısında seslerini yükseltmişlerdir. Hemen belirtelim ki, Üçüncü Dünya'nın bu tepkisi, uluslararası hukuka karşı olmaları anlamında olmadığı gibi, Sosyalist Blok'ta olduğunun aksine ideolojik de değildir¹⁷.

Üçüncü Dünya ülkeleri, uluslararası hukuku kabul etmekle birlikte; mevcut durumun genelde Batılı devletler lehine düzenlemeler içerdiğini ve bunların düzeltilmesi gerektiğini -hakkı olarak- belirtmektedirler. Örneğin, Batılı devletlerin sömürgeci girişimlerine karşı, siyasî, ekonomik, çevre ve özellikle doğal kaynakların kullanımı açısından eşitlikçi ve anti-hegemonyacı düzenlemeler istemektedirler. Diğer bir deyişle, Üçüncü Dünya; şu anda uluslararası hukukun ve genel olarak küreselleşmenin lokomotifi durumunda olan Batılı devletlerin, uluslararası ilişkilerin hemen her alanında kendi ağırlıklarını koyarak, sürekli kendi lehlerine sonuçlar elde ettiklerini ve dolayısıyla Üçüncü Dünya'nın geri kalmasına yol açtıklarını ve hatta bunu özellikle istediklerini ileri sürmektedirler¹⁸.

Burada ilginç olan bir nokta da gerek Milletler Cemiyeti'ne ve daha sonraki Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na gelişmekte olan ülkeler ve sosyalist ülkeler gibi yeni ideolojik odaklaşmalara sahip üyelerin katılımıyla, bu devlet merkezli anlayışın değeri azalmamıştır. Daha ileri bir dünya düzeni iddialarına rağmen, onların programlarında kendi devlet merkezilik ve münhasır ayrıcalıklar çok önemli bir yer tutmaya devam etmiştir¹⁹.

15 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MERAY, Seha L., **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, (Bundan sonra "Örgütler" şeklinde anılacaktır.)AÜSBF Yayınları No: 399, Ankara, 1977, s. 37 vd; GÖNLÜBOL Mehmet, "Devletler Hukukunda Sovyet Görüşünün Anahatları", **SBFD C: XVI, S: 3, 1961, s. 55** (Bundan sonra "Devletler Hukukunda Sovyet Görüşünün Anahatları" şeklinde zikredilecektir); ALSAN, Z. M., **age, s. 67**; ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I, s. 29** vd.

16 Bu ilke ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. MERAY, S. L., **Örgütler, s. 39**; ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I, s. 31**.

17 MERAY, S. L., **Örgütler, s. 39**.

18 Bkz. Benzer görüşte MERAY, S. L., **Örgütler, s. 39**.

19 SCHREUER, Christoph, "The Waning of the Sovereign State: Towards a New Paradigm for International Law?", **European Journal of International Law(EJIL), Vol. 4 (1993) No. 4, (URL: www.ejil.org/forum/messages/81.html), s. 1**.

Geçmişte Sosyalist devletlerin güçlenmesi ve sömürgeciliğin sona erip Üçüncü Dünya'nın da kalabalıklaşmasıyla, bugün uluslararası hukuk -tam olmasa da- Batılı devletlerin iradesi olmaktan çıkıp; daha etkin bir şekilde küreselleşme(evrenselleşme) sürecine girmiş bulunmaktadır²⁰. Aslında olması gereken de budur. Diğer bir deyişle, gerek çağdaş uluslararası hukukun gelişmesi, gerekse gerçek küreselleşmenin gerçekleşmesi; kanaatimizce, ister ideolojik, ekonomik, kültürel ve isterse başka farklılıklardan olsun, mevcut olan tüm anlayışların ortak katılımıyla olmalıdır²¹. Aksi takdirde tek taraflı bir anlayışın türünü olan bir oluşumun kalıcı olması söz konusu olmayacaktır.

Bu dönemde ve özellikle daha sonrasında, ekonomik ve teknolojik gelişmeler de uluslararası hukukun gelişmesini hızlandıran etkenler olmuştur. Örneğin, hava araçlarının gelişmesiyle ilgili olarak 13 Ekim 1919 Paris, 1 Kasım 1926 Madrid, 28 Şubat 1928 Havana, 29 Mayıs 1933 Roma, 7 Aralık 1944 Chicago Sözleşmeleri yapılmıştır. Bu dönemde uluslararası örgütlenmeler genelde Amerikan Kıtası'nda gerçekleşmiştir²².

Görüldüğü gibi, Milletler Cemiyeti'nin konumuz açısından en önemli özelliği evrensel olmasıdır. Bu yapılanma, özellikle Avrupa ve hatta genel olarak da Batılı devletler dışındaki Sosyalist, Üçüncü Dünya ve özellikle de daha sonradan düşman devletlerin(Almanya, Japonya) de kabulüyle, tamamen evrensel bir yapıya girmiş²³ ve diğer yönden tüm uluslararası toplumun hizmetine ve katılımına açık kalmıştır²⁴.

Tüm bu iyi yönlerine rağmen Milletler Cemiyeti kalıcı olmamıştır. Çünkü Cemiyet'in kuruluş temel amacı, savaş sonrası mevcut statükoyu korumaktı ki, bu statüko ise pek çok tarafın hoşnut olmadığı bir düzen idi. Örneğin, Konsey'de sürekli üyeliğin kabul edilmiş olması büyük ve güçlü devletlerin hegemonyasının da sürekliliğine neden olmuştur. Zira, bu şekilde güçlü devletler, kendi rızaları alınmadan Konsey'den karar çıkmayacağından emin olmaktaydılar²⁵.

Bu doğrultuda, her ne kadar zayıf devletler, bu dönemde uluslararası platformda bağımsız hareket edebilmek ve etkin rol oynamak açısından günümüze kadar en büyük olanaklara kavuşmuşlarsa da, Milletler Cemiyeti,

20 PAZARCI, H., *Uluslararası Hukuk-I*, s. 57.

21 Benzer görüş için bkz. MERAY, S. L., *Örgütler*, s. 40.

22 MERAY, S. L., *Örgütler*, s. 36.

23 Bununla birlikte hiç bir zaman tüm ülkeler Cemiyet'in üyesi olmamıştır (ABD gibi).

24 GÖNLÜBOL, Mehmet, *Milletlerarası Siyasî Teşkilatlanma*, Ankara, 1975, s. 79.

25 MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 590.

her şeye rağmen güçlü devletlerin uluslararası bir yönetim aracı olmaktan kurtulamamıştır²⁶. Bu konumu ise, Cemiyet'in sonunu hazırlayan bir etken olmuştur. Özellikle, Fransa'nın Cemiyet aracılığıyla ve barışı korumak bahanesiyle tartışılmaz bir üstünlüğe kavuşmak istemesi; İngiltere'nin ise bunu engellemek için Cemiyet'in yaşaması hususunda gayret göstermemesi²⁷ sonuçta Cemiyet'in sonunu hazırlamıştır.

Ayrıca bu düzen, Savaş'ın iki tarafı için aynı şeyi ifade etmiyordu. Örneğin Galipler, mevcut düzeni insani ve ideal sayarken; her ne kadar sonradan katılmışlarsa da Mağluplar, kendilerine zorla kabul ettirilen haksız ve gayri âdil bir düzen olarak ve Milletler Cemiyeti'ni de bu düzenin bekçisi olarak tanımlıyorlardı²⁸.

Dolayısıyla, kendisine büyük ümitler bağlanmış olan bu teşebbüs daha baştan sakat bırakılmış ve küreselleşme sürecine beklenen ölçüde katkı sağlaması engellenmiştir. Zira, Cemiyet'in kuruluşundan itibaren yapısal bir zayıflık söz konusudur. Bu zayıflık, daha ziyade Cemiyet içindeki güç dağılımı (sürekli üyelik vb) ile dünyadaki gerçek güç dağılımı arasındaki dengesizlikten kaynaklanmakta idi. Diğer bir deyişle, uluslararası politikanın ve güç dengesinin öğeleri artık Avrupa dışına yayılmış (Japonya, Sovyetler gibi) olduğu halde, Cemiyet'in yapısında hâlâ Avrupa üstünlüğü (Fransa, İngiltere vd.) söz konusu idi. Bu durum ise, Cemiyet'in evrenselleşmesine engel teşkil etmiştir.

Gerçi, özellikle sonradan katılmalarla Cemiyet üyelerinin sayısal çoğunluğu Avrupa dışına taşmış bulunmaktadır. Ancak, belirtmek gerekir ki, amacı barışın korunması olan bir uluslararası örgütün evrensel bir nitelik kazanabilmesi için, sayısal olarak dünyadaki tüm devletlerin katılmasından çok; dünya barışını -özellikle olumsuz yönde- etkileyebilecek güçlü devletleri çatısı altında toplaması da önemlidir. İşte bu açıdan, Cemiyet'in yapısal bir eksikliği söz konusudur. Böylece, bazı güçlü devletlerin Cemiyet'e üye olması yanında bazılarının üye olmaması; Cemiyet'in dünya barışını koruması hususunda elini kolunu bağladığı gibi, evrensellik eksikliğine de neden olmuştur. Bu ise daha çok Fransız ve İngiliz politikalarının yanlışlığından²⁹ kaynaklanmıştır. Oysa baştan, Cemiyet'in evrensel olması amaçlanmış ve bu

²⁶ GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 91.

²⁷ Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 71 vd; MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 589 vd; SARICA Murat, *Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919 -1929)*, İstanbul, 1982, s. 55; ALSAN, Z. M., *age*, s. 57 vd.

²⁸ ALSAN, Z. M., *age*, s. 85.

²⁹ MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 599.

yönde özellikle Misak'ın 17. maddesiyle düzenlemeler de yapılmış idi³⁰. Ancak, yukarıda belirttiğimiz üzere, **Amerika gibi bazı güçlü devletlerin Cemiyet dışında kalması** bu hükmü baştan işlemez kılmıştır. Kaldı ki, bizzat üyeler arasındaki çıkar çatışmaları (özellikle İngiltere -Fransa arasında) da Cemiyet sisteminin işlememesine neden olmuştur ki, bu da siyasal eksikliğin ifadesidir³¹.

Bu nedenle, hem barışı ihdas edecek, hem adâleti getirecek ve hem de tüm dünyayı kapsayacak bir küresel yapı ihtiyacı, kendini derhal hissettirmeye başlamış; hatta Milletler Cemiyeti'ne ve diğer barış andlaşmalarına rağmen devletler arasında yeniden birtakım ihtiraslar baş göstermeye başlamıştır³². Neticede ise, **İkinci Dünya Savaşı** yaşanmış ve akabinde yeni düzen arayışları başlamış ve nihayet Birleşmiş Milletler dönemine gelinmiştir.

II- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLATI DÖNEMİ: GERÇEK KÜRESELLEŞMEYE DOĞRU ZİKZAKLI SÜREC

Birleşmiş Milletler Teşkilatı(BM), yeni bir dönemin başlangıcı olmakla birlikte, Milletler Cemiyeti'nin bir uzantısıdır. Zira, baş rolde yine Avrupa ve güçlü devletlerin olması; bunun yanında yine bir savaşın akabinde ve bunun tahribatını azaltmaya yönelik olması; yine mağlupların iştirakinin olmaması ve özellikle temelinde gizli çıkar hesaplarının bulunması gibi pek çok sebepten dolayı Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuyla benzeştiği ve Yalta Buluşması'nın da bunun en büyük delilini teşkil ettiği kanaatindeyiz. Bu arada hemen belirtelim ki, bu söylediklerimiz, Birleşmiş Milletler'in gerek uluslararası hukukun gelişimine, gerek barışın sağlanmasına ve gerekse küreselleşmeye olan katkısını bertaraf etmek anlamına gelmemektedir³³.

30 Bilindiği gibi, Misak'ın 17. maddesine göre üye olmayan devletlere dahi barışı bozma noktasında müdahale edilebilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 598 vd.

31 MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 601.

32 ALSAN, Z. M., *age*, s. 85.

33 BM'nin uluslararası hukuka ve genel olarak uluslararası gelişmelere katkısı ve bu konuda değerlendirmeler için bkz. KIMMINICH, Otto, "The United Nations' Contribution to the Development of International Law", *Law and State*, Vol. 53-54, 1996, s. 90-112; WRIGHT, Quincy, "Devletler Hukukunun Gelişmesinde Birleşmiş Milletler Teşkilatının Rolü" (Çev: Müzehher Renda), *AÜHFD*, C: VII, S: 1-2, 1950, s. 80-92; ATAÖV, Türkkaya, "BM'de Değişiklik Gereksinimi", **21. Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997)**, İstanbul, 1999, s. 41-63; ALTUĞ, Yılmaz, "BM Andlaşmasında Genel Bir Revizyon Gerekli mi?", **21. Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997)**, İstanbul, 1999, s. 63-75; CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu", **21. Yüzyıla**

Öncelikle tespit etmek gerekir ki, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, hemen her yönüyle Milletler Cemiyeti gibi önceki oluşumlara nazaran daha evrensel bir nitelik arz etmektedir³⁴. Özellikle, dünyanın her tarafındaki devletlerin katılımı ve aşağıda belirteceğimiz şekilde, çok yönlü çalışmalarıyla evrensel bir yapıda olduğu şüphesizdir.

Birleşmiş Milletler'in kuruluşu ile başlayan bu dönemi etkileyen temel faktörlerin başında siyasal nitelikte olanlar gelmektedir. Nitekim, bu dönemde -özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında- başta Sosyalist Blok olmak üzere pek çok yeni devlet (Romanya, Polonya, Yugoslavya, Ürdün, Suriye, Hindistan, Pakistan, Seylan vd.) ortaya çıkmıştır³⁵. İşte özellikle bu yeni ve zayıf devletler, kendi emniyetlerini garanti altına alma ihtiyacı hissetmişlerdir³⁶. Zira, hemen yakın geçmişte iki büyük savaş yaşanmıştır. Dolayısıyla, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulmasında fikri etkenler kadar realite de önemli rol oynamıştır. Bu realite ise, artık uluslararası bir toplumun varlığı ve bu toplum hayatının bir düzene sokulması zaruretidir. Bu gerçekleştirilmediği takdirde, bütün toplumun emniyet ve huzurunun tehlikeye düşmesi kaçınılmazdır. İşte BM Teşkilâtı'nın kurulmasının kolektif amacı -devletlerin münferit amaçları bir yana- bu olmuştur. Diğer bir deyişle, Teşkilât'ın kurulmasındaki esas nedenler; savaşları önleme arzusu ve uluslararası işbirliğini bir düzene sokma ihtiyacıdır³⁷. Dolayısıyla, bu çerçevede uluslararası hukukun gelişmesi ve küreselleşme olgusu, Birleşmiş Milletler sürecinin birincil derecede hedefi olmasa da, tabii ve kaçınılmaz sonucu olmuştur.

Belirtmek gerekir ki, gerek Milletler Cemiyeti ve gerekse öncesindeki benzer uluslararası teşebbüsler gibi Birleşmiş Milletler de -her ne kadar geniş bir coğrafyadan katılımlar söz konusu ise de- yine Avrupa önderliğinde ve etkisiyle gerçekleşmiştir. Aslında bir açıdan böyle olması da kaçınılmazdır. Zira, Avrupa o an için hem siyasî, hem ekonomik, hem de fikir açısından

---

Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997), İstanbul, 1999, s. 93-99; CİVELEK, Jale, "BM Teşkilâtı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı", MHB, Y: 10, S: 1-2, 1990, s. 13-47; BAYKAL, Ferit Hakan, "21. Yüzyıla Girerken Milletlerarası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümünde Alternatif Modeller", **21. Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997)**, İstanbul, 1999, s. 105-107; KESKİN, Funda, "BM Sisteminde Reform Çalışmaları", **Kocaeli Hukuk Fakültesi Dergisi**, S: 2, 1999, s. 431-448.

34 Bkz. Aynı görüşte PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s. 58 vd.

35 ALSAN, Z. M, *age*, s. 64.

36 PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s. 58.

37 ALSAN, Z. M, *age*, s. 405.

en hararetle ve en ileri bir görünümü yansıttığı gibi; BM Teşkilâtı'nın kurulmasına neden olan iki büyük savaş da ağırlıklı olarak burada şekillenmiştir.

Birleşmiş Milleler Teşkilâtı kendisinden önceki uluslararası diğer teşebbüslerin tarihsel açıdan bir devamı niteliği taşıdığı kadar, uluslararası hukukun gelişimi ve küreselleşme açısından da öncekileri tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir. Bu bağlamda, BM ile gelinen en önemli merhale, artık uluslararası toplumun -tıpkı iç hukukta olduğu gibi- bir sosyal hayatının varlığı (uluslararası toplum) ve bu hayatın bir düzene sokulması zaruretinin kabul edilmiş olmasıdır. Zira, daha önceki savaşların ve çekilen eziyetlerin temel nedeni, menfaatler arasındaki dengesizlik ve bu dengeyi sağlayacak bir sistemin bulunmamasıdır. Bu nedenle, savaşlara yol açan bu tür menfaat çatışmalarının ancak uluslararası işbirliği ve dayanışma ile engellenebileceği genel kabul gören bir kanaat haline gelmiştir³⁸.

İşte bu kanaat, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulmasında en önemli faktör olmuştur. Hatta bu husus, daha İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında şekillenmeye başlamış³⁹ ve nitekim 14 Ağustos 1941'de ABD Başkanı **Roosevelt** ile İngiltere Başbakanı **Churchill**; birlikte yayınladıkları **Atlantik Bildirisi** ile savaş ertesinde uluslararası bir güvenlik sisteminin kurulması yönündeki dileklerini dünyaya ilan etmişlerdir.

Bunu takiben, 1 Ocak 1942'de, Mihver Devletlere karşı savaşan 27 devlet, Washington'da imzaladıkları **Birleşmiş Milletler Bildirisi** ile Atlantik Bildirisi'ndeki esasları benimsediklerini beyan etmişlerdir. Kesin karar ise, 1 Kasım 1943 tarihli ve İngiltere, ABD, SSCB ve Çin tarafından kaleme alınan **Moskova Bildirisi**'nde açıklanarak "uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını sağlamak için, bütün barışsever devletlerin egemen eşitliğine dayanan ve büyük-küçük bütün devletlere açık bir uluslararası örgüt kurma zarureti" (md.4) dile getirilmiştir.

Birleşmiş Milletler Şartı tasarısı ise yine ABD, İngiltere, SSCB ve Çin'in katıldığı 21 Ağustos-7 Ekim 1944 tarihli **Dumbarton Oaks Konferansı**'nda hazırlanmıştır. Özellikle, güçlü ve zayıf devletlerin yetkileri ve Güvenlik Konseyi'ndeki oylama şekli ile ilgili hususlarda sıkı pazarlık ve tartışmaların yaşandığı⁴⁰ bu Konferans, sonraki **San Francisco Konferansı**'na da esas olmuştur⁴¹.

38 ALSAN, Z. M., *age*, s. 407.

39 ÇELİK, E. F., *Milletlerarası Hukuk-I*, s. 250.

40 GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 175.

41 ÇELİK, E. F., *Milletlerarası Hukuk-I*, s. 251.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulmasındaki son konferans ise, 46 devletin katılımıyla gerçekleşen 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihli **San Francisco Konferansı** olmuştur. Bundan önce ise Dumbarton Oaks'ta halledilemeyen -özellikle Güvenlik Konseyi'ndeki temsil ve oy verme sistemi ile ilgili, hususlar Kırım'da Stalin, Churchill ve Roosevelt arasında yapılan 4-12 Şubat 1945 tarihli **Yalta Görüşmeleri** ile halledilmiştir ki, bu toplantı daha sonra, güçlü devletlerin (ABD, İngiltere, SSCB) dünyayı paylaştırdıklarının tescili vs olarak anılacaktır. San Francisco Konferansı'nda güçlü devletlerin zayıflar üzerindeki tahakküm eğilimleri aşikâr olmuşsa da, zayıf devletler savaş afetinden korunmak için buna katlanmayı göze almışlar ve Şart'ı imzalamışlardır⁴².

San Francisco Konferansı'nın 26 Haziran 1945'teki son oturumunda imzalanan ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiş olan **Birleşmiş Milletler Şartı** -yukarıda da belirttiğimiz gibi- güçlü devletlerin mutlak üstünlüğü ve güç dengesi üzerine kurulmuştur ki, bu yönüyle hukuksal ve evrensel niteliğinin kısmen zedelenmesine ve küreselleşme sürecinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Nitekim aşağıda da vurguladığımız gibi, bugün Irak'a tek yanlı müdahale ile, "BM'in kuruluşundan bu yana güvenliğin sağlanmasında etkin rolü BM'nin mi, yoksa güç dengelerinin mi sağlandığı?"⁴³ sorusunun sorulmasına neden olunmuştur.

Milletler Cemiyeti'nde gizlenmeyen güçlü devletler yönetimine doğru eğilim, Birleşmiş Milletler Şartı'nda kural olarak benimsenmiş durumdadır. Özellikle Şart'ın anayasal tedbirlerinden olan "Genel Kurul'un, siyasi sorunlarda karar alamaması, oybirliği gerekliliğinin sadece Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerine tanınmış olması ve bunlardan anlaşmazlığa taraf olanlara karşı alınacak zorlama tedbirlerine karşı veto yetkisinin tanınması"nda, bu husus belirgin bir şekilde görülmektedir⁴⁴. Zayıf devletler, aslında bu durumu mümkün olduğu kadar kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. Örneğin, buna yönelik olarak bu devletler, bütün üyelerin eşit olarak temsil edildikleri Genel Kurul'un yetkilerinin artırılması, Uluslararası Adâlet Divanı'nın kaza yetkisinin her devlet için mecburi olması, Şart'ı yorumlama yetkisinin Divan'a veya Genel Kurul'a verilmesi, Şart hükümlerinin değiştirilmesinin kolaylaştırılması, güçlü devletlerin "veto" yetkisinin sınırlandırılması gibi

⁴² ALSAN, Z. M., *age*, s. 405.

⁴³ TOLUNER, Sevin, "Gündemdeki Irak-Söyleşi", *Güncel Olaylarda Milletlerarası Hukuk-Söyleşiler*, (İçinde), İstanbul, 2003. s. 42.

⁴⁴ MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 604.

pek çok konuda öneriler getirmişlerse⁴⁵ de muvaffak olamamışlar ve sırf savaşın önlenmesi için güçlü devletlerin ısrarlarına boyun eğmişlerdir⁴⁶.

Bu açıdan bakıldığında, BM Şartı -ve önceki MC Misakı- bütün devletlerin rızasıyla güçlü devletlerin dünyayı yönetmelerini sağlayan bir belge niteliği taşır gibidir⁴⁷. Ancak, bu devletlerin söz konusu rızalarındaki içtenlik ise kanaatimizce su götürür niteliktedir. Bu yönüyle BM Teşkilâtı küreselleşme süreci açısından bir adım geri atılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, aşağıda belirteceğimiz şekilde, her şeye rağmen Birleşmiş Milletler'in başlattığı ve bugün de devam edegelen süreçte, gerek uluslararası hukukun gelişmesi ve evrenselleşmesi; gerekse genel olarak küreselleşme yönünde pek çok somut adımlar atılmış ve atılmaya devam etmektedir.

Bu dönemde uluslararası hukukla ilgili pek çok gelişme söz konusudur ki, bunların büyük bir kısmı da BM Teşkilâtı bünyesinde. Bir defa, eskileriyle kıyaslandığında BM Teşkilâtı'nın bizatihi kendisi başlı başına bir gelişmedir. Özellikle, Milletler Cemiyeti'nden hemen her açıdan daha gelişmiştir. Örneğin; organları ve bu organların yetki ve işleyişleri daha teferruatlı ve daha gelişmiş niteliktedir⁴⁸. Belki bundan daha da önemlisi, yine BM Teşkilâtı'nın ortaya çıkmasıyla "uluslararası hukukun varlığının" tescil edilmiş olmasıdır⁴⁹. Zira, daha önceleri uluslararası hukukun varlığı dahi tartışma konusuydu.

BM Şartı'yla birlikte, ilk defa savaş yasaklanmış (Şart md. 2/4. fıkra) ve teorik olarak da olsa barışı bozanlara karşı yaptırım uygulanabilmesi hükme bağlanmıştır⁵⁰. Bilindiği gibi, Milletler Cemiyeti Misakı'nda savaş yasaklanmamış fakat, sınırlandırılmış bulunmaktadır. Burada, uluslararası hukuk açısından asıl önemli olan; bu konuda çeşitli kurum, kuruluş ve yöntemlerin kabulü meselesidir. Örneğin, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi usulü benimsenmiş (Şart 33-38. maddeler); barışın tehdidi halinde alınacak tedbirler hükme bağlanmış (Şart 39-51. maddeler); yine barışın sağlanması açısından bölge teşkilâtlarına müsaade edilerek (Şart 52-54. maddeler) bu

45 GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 178.

46 ALSAN, Z. M., *age*, s. 405.

47 MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 606.

48 MERAY, S. L., *Devletler Hukukuna Giriş-I*, s. 65.

49 ALSAN, Z. M., *age*, s. 482.

50 ALSAN, Z. M., *age*, s. 476 vd.

alandanda uluslararası yeni kurum ve kuralların gelişmesi sağlanmıştır⁵¹ ki, NATO ve Avrupa Konseyi, Şart'ın 51. ve 52. maddelerine göre kurulan bölgesel örgütlerdir⁵².

BM Şartı'nın kabulüyle pek çok yeni kavram ortaya çıkmış veya nitelikleri değişmiştir. Bunların başında yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi uluslararası hukukun bizatihi kendisinin tartışılmaktan kurtulup, bir realite olarak kabul edilmesi gelmektedir⁵³. Zira, BM'ye kadar uluslararası hukukta yaptırımdan pek söz edilemiyordu. Yaptırımı, hukukun asli unsurlarından sayanlar, bu bağlamda, uluslararası hukuku kabul etmiyorlardı⁵⁴. Hatta buna, "uluslararası hukukun, devletlerin egemenliğini sınırlayabilecek güce sahip olmadığı" tezini de ekleyerek uluslararası hukuku temelden reddedilir hale getirmişlerdir. Ancak, BM Şartı'nın kabulüyle bu ve benzeri görüşler otomatikman çürümüştür. Zira, BM Şartı, devletlerin egemenliklerine sınırlandırmalar getirdiği gibi, özellikle, uluslararası barışı bozanlara karşı çeşitli müeyyideler de öngörmüştür.

Her ne kadar, uluslararası hukukun çeşitli yaptırımlara sahip olması ilk defa Milletler Cemiyeti'yle söz konusu olmuşsa da, bunun somutlaşması BM Şartı ile olmuştur.

Hiç şüphesiz Milletler Cemiyeti, uluslararası yaptırımın zaruretini göreyerek gündeme getirmişse de, pratiğe geçirilecek ölçüde düzenlenmemiş bulunduğundan mevcut durumu pek değiştirmemiştir. Diğer bir deyişle, Milletler Cemiyeti yaptırımının prensip yönünü az çok halletmişse de, eski anlayışları ve direnmeleri bertaraf edecek pratik tedbirleri getirememiştir. BM Şartı, işte bu noktada öne çıkarak bu eksiklikleri giderici hükümler getirmiştir.

Gerçi BM Teşkilâtı -özellikle Güvenlik Konseyi'ndeki güçlü devletlerin çıkar çatışmaları nedeniyle- bu konuda pek pratik olmamıştır. Ancak, belirtmek gerekir ki, uzun bir süreç içinde âdetâ bir istisna gibi duran Kore Harekati'ndan sonra -1990'lardan itibaren ve özellikle Sovyetlerin çözülmesiyle birlikte- Teşkilât bu konuda daha etkin roller oynamaya başlamıştır. Ekonomik ambargo, silahlı müdahale gibi yaptırımları uygulamaya geçirebilmiştir.

⁵¹ Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 347 vd; MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 495 vd; ÇELİK, E. F., *Milletlerarası Hukuk-I*, s. 267 vd; ALSAN, Z. M., *age*, s. 523 vd.

⁵² ÇELİK, E. F., *Milletlerarası Hukuk-I*, s. 271.

⁵³ ALSAN, Z. M., *age*, s. 482.

⁵⁴ Örneğin, Raymond Aron bunlardan biriydi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", *İÜHFM Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na Armağan Sayısı*, C: LVI, S: 1-4, 1998, s. 90 vd.

Körfez Krizi'nde, Irak'a karşı hem silahlı müdahale ile, hem de ekonomik ambargo ile yaptırım uygulanması⁵⁵, gecikmeli de olsa Bosna Müdahalesi gibi. İstisna gibi gözükse de bu yaptırım uygulamaları -özellikle Irak'a karşı yapılanlar- göstermektedir ki, Şart'ın öngördüğü yaptırımlar ve diğer düzenlemeler güçlü devletlerin kartelinde de olsa söylendiği kadar afaki olmayıp, uygulanabilmesi her an mümkündür⁵⁶. Kaldı ki, Teşkilât'ın iyi işleyip işlememesi ve yaptırımların etkili şekilde uygulanıp uygulanmaması önemli olmakla birlikte; bu hükümlerin uluslararası hukuka ve küreselleşmeye katkısının göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Diğer bir deyişle, bir bütün olarak Şart'ın bu konuda yeterli olmadığını tespit etmekle birlikte, konumuz açısından olumlu yönlerini de inkar etmemek gerekir⁵⁷.

Yine, ilk defa BM Şartı ile, uluslararası uyumsuzlukların uluslararası hukuk kurallarına göre çözüleceği⁵⁸ belirtilerek ve ayrıca yine pek çok yerde uluslararası hukuka doğrudan göndermelerde (Şart'ın 13. maddesinde olduğu gibi) bulunularak uluslararası hukukun geçerliliği ve tasdiki taahhüt altına alınmıştır⁵⁹.

BM Şartı, uluslararası hukuka doğrudan yaptığı bu genel atıflar yanında, -yukarıda belirttiğimiz gibi, her ne kadar gerçek uygulamada pek etkin olmasalar da- bazı uluslararası temel prensiplere de yer vermek suretiyle onların birer uluslararası norm niteliği kazanmalarını sağlamıştır ki, bu şekilde uluslararası hukukun gelişimine katkıda bulunmuştur. Örneğin, "**ulusların hak eşitliği**"⁶⁰; "**üyelerin egemen eşitliği**"⁶¹; "**devletlerin milli yetkisi**"⁶² gibi prensipleri tescil etmiştir.

⁵⁵ Bu konuda değerlendirmeler için bkz. VERSAN, Rauf, "Gündemdeki Irak-Söyleşi", *Güncel Olaylarda Milletlerarası Hukuk-Söyleşiler* (İçinde), İstanbul, 2003, s. 43 vd

⁵⁶ Güvenlik Konseyi'nin bu konuda almış bulunduğu kararın hukuksal değerlendirmesi için bkz. TARHANLI, Turgut, "Güvenlik Konseyi'nin 688 Sayılı Kararı Çerçevesinde Bazı Uluslararası Hukuk Sorunları", *MHB*, Y: 10, S: 1-2, 1990, s. 175 vd(Bundan sonra "Güvenlik Konseyi'nin 688 Sayılı Kararı" şeklinde zikredilecektir); ayrıca bkz. TARHANLI, Turgut, *Çöl Fırtınası Harekatı ve Türkiye* (İstanbul Barosu Yayını-Ayrı Basım), İstanbul, 1992(Bundan sonra "Çöl Fırtınası Harekatı ve Türkiye" şeklinde zikredilecektir); BOZKURT, Enver, *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı: Körfez Krizi Örneği ve Irak'ın Durumu-ABD'ye 11 Eylül Terörist Saldırı*, Ankara, 2003, s. 91 vd; ÜNAL, Şeref, *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara, 2003, s. 173 vd.

⁵⁷ GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 359.

⁵⁸ Bu husus Şart'ın başlangıç kısmında, 1. md. nin 1. fıkrasında ve 38. maddenin 1. fıkrasında belirtilmiştir.

⁵⁹ ALSAN, Z. M., *age*, s. 483.

⁶⁰ Bu ilke başlangıçta ve 1. maddenin 1. fıkrasında yer almaktadır

⁶¹ 2. maddenin 1. fıkrası

BM Şartı, bunlara ek olarak, diğer bazı hükümlerle tescil ettiği bu uluslararası prensiplerin nasıl anlaşılması gerektiğine de işaret etmiştir ki, bu şekilde uluslararası hukukun gelişimini ve istikametini de çizmiştir⁶³. Örneğin, devletlerin “**egemenlik ve eşitlik hakları**”nı ve hatta “**self-determination**” haklarını birer prensip olarak tescil etmiş iken; bunun yanında, uluslararası hukukun işlemesi ve uluslararası sistemin işleyebilmesi için gerekli olan ve özveri gerektiren sınırlamaları da belirtmeyi ihmal etmemiştir. Yine bu örnek üzerinden hareketle, daha önceleri “mutlak” olarak telakki edilen ve bu nedenle uluslararası toplumun ve düzenin oluşmasına olanak tanımayan “**egemenlik**” kavramı yumuşatılmış ve pek çok sınırlamalara tabi tutulmuştur⁶⁴.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kuruluş amacı çerçevesinde küreselleşmenin hızlanmasına ve uluslararası hukukun gelişimine olumlu etkisi olan bir başka olay da “**sömürgelerin bağımsızlığına kavuşması**”dır (Hindistan, Pakistan, Ürdün, Suriye gibi). Öyle ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık hareketlerinin hızlanması, 1960'lı yıllarda patlama etkisi yapmış ve 1960'lara kadar bağımsızlığına kavuşan devlet sayısı ilk baştağının üç katına varmıştır. Diğer bir deyişle, kurulduğu sırada 51 üyesi bulunan BM Teşkilâtı'nın bugün 200'e yakın üyeye sahip olduğuna şahit olunmaktadır. Hızla gelişen bu süreç, sonunda ister istemez pek çok yeni uluslararası kavramın doğmasına veya gelişmesine de neden olmuştur. Özellikle “halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi (self-determination)”, “tanıma”, “halefiyet” gibi kavramlar, uluslararası hukuk açısından önemli gelişme alanları oluşturmuştur⁶⁵.

Bu dönemde önemli bir gelişme de yukarıda kısmen belirtmiş olduğumuz şekilde, **Sosyalist Blok**'un değişik bir uluslararası hukuk anlayışıyla ortaya çıkmasıdır. Belirttiğimiz gibi, Sosyalist Blok'un ortaya çıkmasının tabii sonucu olarak, bu devletler kendi aralarında sosyalist söylemli başka bir uluslararası hukuk geliştirme çabası içine girmişlerdir. Bunu yaparken de, kendileri dışında kalan uluslararası toplumun diğer üyeleriyle ilişkileri devam ettirebilmek için -yukarıda belirttiğimiz üzere- “**barış içinde birlikte yaşama**” ilkesini geliştirmişler ve daha genel ortak bir uluslararası hukuk

62 2. maddenin 7. fıkrası. Belirtmek gerekir ki bu ilke, bugün itibariyle uluslararası sistemin temelini teşkil etmekte ise de küreselleşme açısından engelleyici bir role sahiptir. Bkz. Aynı görüşte: SCHREUER, C., agm, s. 1.

63 ALSAN, Z. M., age, s. 484.

64 Bu konuda geniş bilgi için bkz. AKIL, A., age, s. 115 vd.

65 PAZARCI, H., *Uluslararası Hukuk-I*, s. 58

oluşturma çabasına girmişlerdir⁶⁶. Bunun sonucunda -konumuzla ilgili olarak- bazı kavramların değiştiği veya farklı algılandığı gözlemlenmiştir. Diğer bir deyişle, bu dönemde Sosyalist Blok, uluslararası hukukun bir içerik değiştirme süreci yaşamasına neden olmuştur. Örneğin, “kazanılmış haklar” ilkesi, daha önceleri tartışmasız şekilde kabul edilirken, Sosyalist Blok’un ortaya çıkmasıyla önemsiz bir kavram haline gelmiştir⁶⁷. Ancak, açıkça gözlemlendiği gibi, 1990’dan itibaren Sosyalist Blok’un, genelde hemen her alanda olduğu gibi uluslararası hukukla ilgili olarak da söz konusu sürece etkisi -en azından bugün itibarıyla- kaybolmuştur.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı’nın gerçekleştirilmiş olması, her şeye rağmen uluslararası işbirliğinin gelişmesi ve küreselleşmesi yönünden önemli bir merhale ve yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, uluslararası işbirliğini başlıca hedeflerinden biri⁶⁸ saydığı için, bu amaca yönelik olarak ileride belirteceğimiz üzere pek çok girişimlerde bulunmuştur. Uluslararası işbirliği sahası öylesine geniş tutulmuştur ki, âdetâ ulusal bir devlet sistemini andıran bir görüntü ortaya çıkmıştır. Bir devletin hemen tüm faaliyet sahasını kapsayacak şekilde bizzat bireylerin hak ve özgürlüklerinden başlayarak hem bireyler bazında, hem de ulusal ve evrensel toplum bazında insanların ekonomik, sosyal, fikri, kültürel vb yönleriyle ilgili işbirliği sahaları yaratılmıştır. Öyle ki, önceleri devletlerin münhasır yetkilerinden sayılan pek çok konu uluslararası hukukun imtiyaz sahasına dahil olmuştur.

Neticede bu gün itibarıyla uluslararası hukuk ile ulusal hukuklar iç içe bir hal almışlardır. Özellikle, Avrupa Birliği gibi teşkilâtlanmalarda ulusal hukuk sistemleri ikinci plana düşmüş durumdadır. Benzer durum, -Avrupa Birliği kadar olmasa da- genel olarak tüm uluslararası alanda da günden güne belirgin hale gelmektedir. Özellikle ekonomik, teknolojik, insan hakla-

66 ÇELİK, E. F., *Milletlerarası Hukuk-I*, s. 28.

67 PAZARCI, H., *Uluslararası Hukuk-I*, s. 58.

68 Bu konu BM Şart’ında şu şekilde belirtilmiştir:
 “Sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya ve daha büyük bir serbestlik içinde daha iyi yaşama şartları ihdas etmeye (Başlangıç: 4. Paragraf);
 “Bütün milletlerin ekonomik ve sosyal ilerlemesini kolaylaştırmak için milletlerarası müesseselere başvurmaya (Başlangıç: 8. Paragraf)”
 “Ekonomik, sosyal, fikri ve insani mahiyetteki milletlerarası davaları çözerek ırk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğini geliştirmek (1. md. 3. fıkra). Metinler için bkz. GÜNDÜZ, Aslan, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilâtlar Hakkında Temel Metinler*, (2. Bası), İstanbul, 1994, s. 25-26(Bundan sonra “Milletlerarası Hukuk. . . 1994” şeklinde zikredilecektir); BOZKURT, Enver, *Türkiye’nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*, Konya, 1998.

rı, telekomünikasyon gibi sahalarda ulusal hukukun sınırları zorlanır hale gelmiştir ki, bu da gerçek küreselleşmenin kendisi olmaktadır. Bunun sonucu olarak da bir zamanlar münhasır yetki telakki edilen pek çok faaliyetlere artık uluslararası bir mahiyet yüklenmektedir.

Önceleri bunları, ulusal şartların ve ihtiyaçların gereği olarak ulusal hukuk normları düzenlerken; bugün itibariyle evrensel hayatın şartları ve ihtiyaçları haline gelmesi nedeniyle artık uluslararası hukuk tanzim etmektedir. Bunun sonucu olarak da, ilk başlarda ulusal hukuk norm ve ilkeleri uluslararası hukuka kaynaklık ederken; şimdi uluslararası hukuk, ulusal hukuklara üstün gelmekte ve âdetâ onun ilham kaynağı olmaktadır. Özellikle “insan hakları” konusunda bu durum aşikâr olmuştur.

Aslında, bu belirttiğimiz özellikler ve gelişmeler; BM Teşkilâtı'nın kuruluş amacının tabii bir sonucudur. Çünkü, BM Teşkilâtı, devletler topluluğundan oluşan hayatın şartlarını düzenlemeyi ve bir disiplin altına koymayı hedeflediğinden; bu konuda pek çok düzenlemeler getirmesi de normaldir. Bu ise, uluslararası hukukun eskiden olduğunun tersine daha müdahaleci ve küresel bir etki sahasına sahip olmasına yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle, BM Teşkilâtı'nın en önemli hedefi, -barışı sağlamak yanında- uluslararası hukukun gelişmesi, tüm dünya toplumuna mal olması ve dolayısıyla küreselleşmesi olmuştur. Hatta bu gün itibariyle bu hedef, ilk başlarda hakim olan “statükonun muhafazası”nın⁶⁹ bir realite olarak önüne geçmiş bulunmaktadır. Bunun diğer bir anlamı ise; son elli yılda ortaya çıkan -özellikle teknolojik, ekonomik ve insan hakları ile ilgili- muazzam gelişmeler, BM Teşkilâtı'nın kuruluşunda güdülen saikların aksine olarak, güçlü devletlerin kontrolden çıkarak küresel bir nitelik kazanmaya başlamasıdır. Özellikle UAD tarafından, “silahların kullanımıyla ilgili uluslararası insancıl hukuk ilkele-ri”nin devletlerin rızaları aranmaksızın bağlayıcı kabul edilmesi bu yönde önemli bir adımdır⁷⁰. Bugün BM Güvenlik Konseyi'ndeki oylama ve veto sisteminin daha fazla sorgulanması da bunun işaretlerindedir sanırız.

Şüphesiz bu gidişin sonucunu şimdiden tahmin etmek mümkün değildir. Bu olumlu gelişmeler yanında olumsuz çabaların da olacağı kaçınılmazdır. Zira, polisle hırsızın teknolojisi paralel gelişmektedir.

Bu bağlamda, BM Teşkilâtı'nın uluslararası hukukun gelişmesi yönünden önemli bir özelliği olan “uluslararası hukukun kodifikasyonu” çalış-

69 “Statüko (kurulu düzen)” hakkında ayrıntılı bilgi ve eleştiri için bkz. MORGENTHAU, H. J., *age*, s. 609 vd.

70 Bu konuda geniş bilgi için bkz. TÛTÛNCÛ, Ayşe Nur, “Irak Savaşı ve İnsancıl Hukuk-Söyleşi”, *Güncel Olaylarda Milletlerarası Hukuk-Söyleşiler*, (İçinde), İstanbul, 2003, s. 65 vd.

malarını da belirtmek gerekir. BM Teşkilâtı, uluslararası hukukun hızlı ve tedricî gelişmesini yakından takip etmek amacıyla⁷¹ bir komisyon kurmuştur (Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu). Uluslararası hukukun gelişimine yönelik çalışmaların en önemlilerini ve en kapsamlılarını tespit ve kodifiye etmek, daha da geliştirmek bu Komisyon'un başlıca görevidir⁷².

Söz konusu Komisyon, BM Genel Kurulu'nun tâlî bir organı niteliğinde olup, uluslararası hukuk tarafından henüz düzenlenmemiş veya yeterince gelişmemiş bulunan konularda andlaşmaları kaleme almak ve devletlerin daha önceki uygulamalarını, doktriner görüşleri tespitle açık ve sistematik şekilde uluslararası hukuk normlarını kodifiye etmek (BM Uluslararası Hukuk Komisyonu Statüsü'nün 15. maddesi) şeklinde çalışmalar yapmaktadır⁷³.

Görüldüğü gibi Komisyon'un görevi ikili bir mahiyet arz etmektedir. Öncelikle uluslararası hukukun geliştirilmesi ve ikinci olarak bu hukukun kodifikasyonudur. Komisyon bu çalışmasında mevcut olanla olması gereken norm ayrımı yapmayacağı gibi; uluslararası genel hukuk ve özel hukuk ayrımı da yapmayacaktır⁷⁴. Bu çerçevede Komisyon pek çok sözleşme (örneğin Kızılay, Kızılhaç Teşkilâtlarının kurulmasıyla ilgili) ve kodifikasyonlar yapmış ve bu çalışmalarını halen devam ettirmektedir.

Bu söylenenler ışığında açıkça görülmektedir ki, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun görevi, uluslararası hukukun gelişmesi ve küreselleşmesinde hayati öneme haiz bulunmaktadır.

Kodifikasyon çalışma ve çabaları paralelinde yine BM Teşkilâtı çerçevesinde pek çok uluslararası idari ve teknik kurum ve kurallar da geliştirilmiştir. Milletler Cemiyeti ve öncesinden mevcut olanların organik olarak Teşkilât'a katılmaları yanında, yeni pek çok kurum da oluşturulmuş⁷⁵ ve bu gelişme uluslararası ilişkilerin ve dolayısıyla uluslararası hukukun dünya toplum hayatının tüm alanlarına nüfuz etme hedefine doğru hâlâ devam edegelmektedir. Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Posta-

71 ALSAN, Z. M., *age*, s. 65.

72 PAZARCI, H., *Uluslararası Hukuk-I*, s. 63.

73 Bu konuda geniş bilgi için bkz. BOZKURT, Enver - KÜTÜKÇÜ, Akif - POYRAZ, Yasin, *Devletler Hukuku*, Ankara, 2003, s. 29 vd; PAZARCI, H., *Uluslararası Hukuk-I*, s. 220 vd; MERAY, S. L., *Devletler Hukukuna Giriş-I*, s. 106 vd; ÇELİK, E. F., *Milletlerarası Hukuk-I*, s. 198 vd; CROZAT, C., *age*, s. 508 vd; GİRİTLİ İsmet, "Atatürk ve Milli Egemenlik", *Milli Egemenlik*, (Tebliğ: TBMM. Milli Egemenlik ve Atatürk Sempozyumu- 26 Mayıs 1987, Edirne), Ankara, 1987, s. 171 vd.

74 CROZAT, C., *age*, s. 166.

75 MERAY, S. L., *Devletler Hukukuna Giriş-I*, s. 65.

lar Birliği (UPU), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Besin ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilâtı (ICAO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMCO=IMO), Uluslararası Bayındırlık ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası = IBRR), Uluslararası Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması Örgütü (GATT) ve bugün küreselleşmenin ekonomik motoru olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) bunlardan en çok bilinenleridir⁷⁶.

Görüldüğü gibi söz konusu örgütlerin sahaları dünya toplumunun, hatta bireylerin hayatının hemen her yönüne girer niteliktedirler. Öyle ki, gerek burada sayılanlar, gerekse diğerleri için, artık bu örgütler olmadan yaşamak mümkün değildir demek sanırız yanlış olmaz. Örneğin, bir Uluslararası Trafik Örgütü, bir Uluslararası Haberleşme Örgütü olmadan bu günkü yaşamı sürdürmenin nasıl olacağını kestirmek kolay olmayacaktır. Diğer bir deyişle, küreselleşmeyi yaşamaktan başka seçenek kalmamış gibi gözükmektedir.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, bu tür teknik organizasyonların çoğunun, -ilk bakışta bağımsız uluslararası aktörler olarak görülebilse de- belirli coğrafi bölgeler veya bazı faaliyet alanlarında fonksiyonlarının bir devlet faaliyetinin daha ötesine ulaşmasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde Dünya Sağlık Örgütü(WHO) gibi organizasyon veya programlar, hükümetler arası kurumlardan daha çok, devletlerle işbirliği yapan uluslararası kurumlar haline gelmişlerdir⁷⁷.

Kuruluşundan bu yana Birleşmiş Milletler Dönemi olarak adlandırdığımız bu zaman diliminde, gerek yine BM Şartı'nın doğrudan yönlendirmesiyle (örneğin, Şart 52. md.'de olduğu gibi), gerekse BM Teşkilâtı'nın verdiği ilhamla yukarıda sayılanlar dışında pek çok bölgesel veya bölgesel olmayan örgütlenmeler olagelmıştır. Zira, BM Şartı, bölgesel nitelikteki andlaşma veya örgütlenmeleri -BM Şartı'na uymak şartıyla- teşvik etmekte; hatta uluslararası uyuşmazlıkların hallinde ve barışın sağlanmasında bölgesel teşekkülleri Teşkilât'a yardımcı nitelikte saymaktadır⁷⁸. Özellikle NATO, Varşova⁷⁹, OECD, Arap Birliği, Afrika Birliği ve en son kurulanlardan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT) bunların en önemlilerindendir.

⁷⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. SCHREUER, C., *agm*, s. 8 vd; PAZARCI, H., *Uluslararası Hukuk-I*, s. 61 vd; PAZARCI, H., *Uluslararası Hukuk-I*, s. 132 vd; MERAY, S. L., *Örgütler*, s. 276 vd.

⁷⁷ SCHREUER, C., *agm*, s. 9.

⁷⁸ MERAY, S. L., *Devletler Hukukuna Giriş-I*, s. 66.

⁷⁹ Bilindiği gibi, SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla, bu Pakt da ekonomik uzantısı olan COMECON'la birlikte son bulmuştur.

Aynı sürecin devamı olarak ve âdetâ küreselleşmiş uluslararası toplumun bir prototipini teşkil edercesine Avrupa'da önemli adımlar atılmıştır. **Avrupa Birliği** ve **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** bunların en önemlileri olup; küreselleşmeyi bölgesel düzeyde büyük oranda başarmış olan oluşumlardır. Bu yapılanmalar, bugün itibariyle supranasyonal özellikleriyle üye devletlerin hem coğrafi, hem de egemenlik sınırlarını neredeyse eritmiş ve doğrudan bireylere ulaşır hale gelmiştir⁸⁰.

Ayrıca bu dönemde -SSCB'nin dağılmasından önce- Batı ve Doğu arasındaki “Soğuk Savaş”ı sona erdirmeye yönelik olarak girişimler söz konusu olmuştur. Avrupa'dan otuz üç devlet ile ABD ve Kanada'nın katıldığı Helsinki'deki Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) sonucunda **Helsinki Bildirisi** -veya **Son Senet**- olarak adlandırılan belge imzalanmıştır (1 Ağustos 1975). Bu bildiri, BM Şartı'nın 102. maddesi gereğince BM Sekreterliği'ne kaydı gerekmeyen bir belge olmakla birlikte, gerek siyasal açıdan, gerek uluslararası barış açısından ve gerekse özellikle sonradan vesile olduğu uluslararası kurumlaşmalar açısından oldukça büyük önemi haizdir⁸¹. Zira, daha sonra bu Konferans, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT)'na dönüşecek ve bu süreçte pek çok uluslararası somut işbirliği örneklerinin ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Örneğin, 8.3.1978 tarihli Belgrad Kapanış Belgesi, 6.9.1983 tarihli Madrid Kapanış Belgesi, 15.1.1989 tarihli Viyana Kapanış Belgesi, 21.10.1990 tarihli Yeni Bir Avrupa için Paris Şartı bunlardan bazılarıdır.

AGİK sürecinin en büyük özelliği ise, uluslararası toplumların kaynaşması açısından gerçek bir hukuksallaşma sürecini başlatmış olmasıdır. Örneğin 1992'deki Helsinki Konferansı'nda güven artırıcı önlemler, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ve insan hakları konularında pek çok uzmanlar belgesi benimsenmiş ve aynı sürecin devamında 1992'de Cenevre'de Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Sözleşmesi imzaya açılmıştır.

Bu somut gelişmelerin konumuz açısından önemi; hem hukukun küreselleşmesine katkısı, hem de BM'nin dışında olmakla birlikte BM'nin başlattığı sürecin bir ürünü olmasıdır. Diğer bir deyişle, bu oluşumlarda Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın başlattığı sürecin ve bizzat Teşkilât'ın katkılarının önemi büyüktür. Âdetâ Şart'ın her bir hükmü veya BM kurumlarının her biri uluslararası işbirliği ve dolayısıyla evrenselleşmeye birer kapı fonksiyonu

⁸⁰ Uluslararası hukuk açısından benzer bir yaklaşım için bkz. TARHANLI, Turgut, “‘Bilinçaltındaki’ Devlet Haklarından İnsan Haklarına: Türkiye Hukuk Düzeninde Uluslararası Hukuk”, **Edip F. Çelik'e Armağan**, İstanbul, 1995, s. 365(Bundan sonra “ ‘Bilinçaltındaki’ Devlet “ şeklinde zikredilecektir).

⁸¹ PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s. 63.

görür olmuşlardır. Schreuer'in ifadesiyle, “[B]M Genel Kurulu, Uluslararası hukuku ilgilendiren uygulamadaki tüm meseleleri içeren gündemiyle fikir ve hassasiyetler açısından dünyanın aydınlatma-temizleme odası (clearinghaus)dır. Uyuşmazlıklar hakkındaki kararlarında ve çözümlerindeki hukuki yetkisinin tartışılmasına rağmen, hukuki gelişmelerin seyrindeki etkisi inkar edilemez. Genel Kurul'un devletler arasındaki etkileşimin klasik bir örneği olması tartışılabilmesine rağmen bu, bir aktörden çok arena-dır.”⁸² Gerçekten de bu böyledir ve küresel süreçte olumlu bir vasıftır. Örneğin; ekonomik nitelikli uluslararası hukuk normlarının oluşumunda BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin; insan hakları ile ilgili uluslararası normların oluşumunda yine Ekonomik ve Sosyal Konsey ile başta Genel Kurul olmak üzere diğer alt kurumların çalışmalarının katkıları çok önemli düzeydedir.

İdeolojileri ve diğer vasıfları ne olursa olsun tüm devletlerin ilke olarak benimseyip kabul ettikleri ve giderek ağırlık kazanan “insan hakları” konusu, uluslararası hukuku büyük ölçüde etkilediği gibi hukukun küreselleşmesinde de en hızlı adımların atılabildiği bir alan olmuştur. Birleşmiş Milletler döneminde bu sahada ilk adım yine bizatihi BM Şartı'yla atılmıştır⁸³. 10 Aralık 1948'de ise BM Genel Kurulu tarafından “**İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**” ilan edilmiş; 1976'da “**Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi**” ile “**Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**” yürürlüğe girmiş; bunların yanında bölgesel nitelikte olan 1950 tarihli **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**; 1969 tarihli **Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi** ve 1981 tarihli **Afrika İnsan Hakları Sözleşmesi** imzalanmış ve yürürlüğe konmuştur⁸⁴.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi insan hakları, kanaatimizce herkesin kabul edebildiği ve dolayısıyla hukukun küreselleşmesinde, belki de en önde gelen bir alan olma özelliğine sahiptir. Bunu ise, yine hayatın zaruri gereklerinden olan **haberleşme, ekonomi, teknoloji** gibi alanlar takip etmektedir.

Aynı şekilde uzay hukuku ile ilgili hemen tüm normlar, yine Birleşmiş Milletler çerçevesinde oluşturulan **Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanılması**

⁸² SCHREUER, C., *agm*, s. 9.

⁸³ BM Şartı 1/3, 13/1, 55/c, 62/2, 68. maddelerde insan hakları konusu doğrudan işlenmiştir.

⁸⁴ İnsan haklarının tarihsel gelişimi ile ilgili olarak bkz. GEMALMAZ, M. Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul, 1997, s. 6 vd; KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, 1981, s. 6 vd.

Komitesi tarafından meydana getirilmiştir. Çalışma koşullarının⁸⁵, deniz hukukunun ve diğer pek çok alanların normlaştırılmasında da yine BM Teşkilâtının doğrudan veya dolaylı katkısı söz konusudur⁸⁶.

Konumuz açısından olayın en önemli yönü, küreselleşme o denli hızlı olmaktadır ki, yakın tarihlere kadar uluslararası hukukun ve hatta ulusal hukukların ilgi alanları dışında kalan pek çok konu, bugün itibariyle uluslar arası düzeyde hayati önem taşır hale gelmiş ve bunların belli bir düzene sokulması zarureti hasıl olmuştur. Özellikle nükleer güç, elektronik, uzay çalışmaları, telekomünikasyon, biyofizik, tıp gibi sahalarda artık devletleri aşmış ve tüm insanlığı ilgilendirir bir hal almıştır. Örneğin internetin sınır tanımazlığı, sermaye piyasalarına devletlerin müdahalelerinin imkansız hale gelmesi, gen'lerin kopyalanabilmesi tüm insanlığı doğrudan ilgilendiren konular olmuştur.

Bunlara paralel olarak yine teknolojik etkenlerle **deniz hukuku** gelişmiş ve buna bağlı olarak uluslararası hukuka yeni kavramlar ve normlar girmiştir. Örneğin, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge, deniz yatağı, denizlerin kirlenmesi⁸⁷ gibi kavramlar yeni gelişmelerin sonucudur. Son yıllarda önemli bir alanı teşkil eden “**çevre**”⁸⁸ konusu da tüm insanlığın ilgi alanına girmiş ve çevre hukukunun gelişmesine neden olmuştur.

Benzer durum “**genel güvenlik**” için de söz konusudur. Teknolojinin tahayyül dışı gelişimiyle, tek başına bir kişi dahi bugün büyük kitleleri ve hatta tüm dünyayı tehdit edebilir hale gelmiştir. Japonya’da metroya zehirli gaz atılması; Ruanda’da, Kosova’da, Çeçenistan’da ve Halepçe’deki kitlesel katliamlar; yolcu uçaklarının bir-iki teröristçe düşürülebilmesi; tek kişinin kullanabildiği bir Stinger füzeye sahip teröristin veya güvenlik sistemlerini çökertebilen bilgisayar dahilerinin(hacker) güç açısından âdeta bir devletle

85 Küreselleşme sürecinin çalışma hayatına etkileri için bkz. ERGİN, Berrin, “Üçüncü Dalganın Çalışma Hayatına Etkileri: Globalleşme ve Ütopya”, Prof. Dr. Nuri Çelik’e Armağan, İstanbul, 2001, s. 28 vd.

86 PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s. 62.

87 Denizlerin kirlenmesinin uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. TÛTÛNCÛ, Ayşe Nur, **Gemi Kaynaklı Deniz Kirlenmesinin Önlenmesi, Azaltılması ve Kontrol Altına Alınmasında Devletin Yetkisi**, (Beta Yay., 2. Bası), İstanbul, 2001.

88 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. KUZU, Burhan, “İnsan Hakları Bağlamında Dünya Çevre Krizi”, Prof. Dr. Kemal Tunçomağ’a Armağan, (Beta Yay.), İstanbul, 1997, s. 283-301(Bundan sonra “İnsan Hakları Bağlamında Dünya Çevre Krizi” şeklinde anılacaktır); KUZU, Burhan, **Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı (Çevreye Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı)**, (Fakülteler Matbaası Yay.), İstanbul, 1997(Bundan sonra “Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı “ şeklinde anılacaktır).

eşit hale gelmesi; tehlikeli kimyasal maddelerin çok basit şekilde(mektupla vs) kullanılabilmesi ve en son **Dünya Ticaret Merkezi**'nin imha edilmesi gibi gerçekler, bugün hiçbir devlet ya da ulusun tek başına güvenliğini sağlayamayacağını ve bunun ancak dünya çapında işbirlikleriyle mümkün olabileceğini ispatlamıştır.

Belirtmek gerekir ki, bu tür zorunlu işbirliklerinin tüm insanlığın değişik bir despotizme(bir devlet ya da grup gibi) teslim olmasıyla da sonuçlanmamalıdır. İşte bunun için de söz konusu güvenlik veya benzeri diğer alanlardaki(çevre vs) tehlikelere karşı alınacak tedbirlerin hukuksal çerçevede gerçekleştirilmesi kaçınılmazdır. Zira, her ne kadar tek başına ulus-devlet ya da uluslar, güvenliğin doğal çerçevesinden uzaklaşmışlarsa da uluslar topluluğunun çok taraflı çerçevesinin oluşturduğu **küresel kamuoyu** bugün itibarıyla tek taraflı eylemleri reddetmektedir⁸⁹. Nitekim, bu nedenledir ki, her türlü imkana sahip hegemonyacı güçler dahi yapmak istedikleri -özü itibarıyla kabul edilemeyecek- çıkarıcı eylemlerini yasal bir çerçeveye(BM vs) oturtma ihtiyacı hissetmektedirler ki, son Irak işgalinde ABD'nin BM nezdindeki çabaları da bunu açıkça ortaya koymaktadır.

İşte tüm bu gelişmeler, hiçbir hukuk sisteminin artık bu etkilerden uzak kalamayacağını gösterdiği gibi; ayrıca bir yandan uluslararası hukukun geliştirilmesini ve yeni şartlara uydurulmasını, diğer yandan ideolojileri ve diğer şartları (ekonomik, kültürel, sosyal vs) ne olursa olsun bütün devletlerin veya toplumların karşılıklı dostane ilişkilerinde uygulanabilecek normların tespiti sorununu ön plana çıkarmıştır. Bu da bize başta Birleşmiş Milletler Teşkilâtı olmak üzere -gerek BM'in etkisiyle, gerekse diğer şartlarla- hangi tür nedenle oluşmuş olursa olsun tüm uluslararası örgütlenmelerin söz konusu sürece katkılarının inkar edilemez olduğunu ayrıca kanıtlamaktadır.

Görüldüğü gibi, Birleşmiş Milletler bir dünya devleti değil⁹⁰; Milletler Cemiyeti'nde olduğu gibi dünyada savaşın çıkmasını engellemek, barış ve güvenliğin korunmasını sağlamak amacıyla yönelik olarak uluslararası ilişkilere yeni bir sistem getirmeye ve bu sistemi daha da geliştirmeye çalışan uluslararası büyük bir teşkilât⁹¹ ve "gerçek küreselleşme" yolunda büyük bir adımdır. Ayrıca, bir hukuk düzeni olmaktan daha çok siyasî bir sistemdir⁹².

⁸⁹ GUEHENNO, Jean-Marie, **Demokrasinin Sonu**, (Çev. Mehmet Emin Özcan), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 1998, s. 22.

⁹⁰ PAZARCI, Hüseyin, "Birleşmiş Milletlerin Dünü, Bugünü", **Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yılı (1984)**, Ankara, 1985, s. 3.

⁹¹ GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 184.

⁹² GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 185.

Ancak, uluslararası hukukun gelişmesi ve küreselleşmesi açısından belki de en önemli misyona sahiptir. Zira BM, hukuka dayanan bir dünyanın gelişmesi için gerekli olan siyasi ve sosyal şartları yaratmak hususundaki yükümlülüklerine ilaveten, ayrıca uluslararası hukukun gelişmesine de yardımcı olmakla mükelleftir⁹³. Barış ve güvenliğin zaman zaman aksamaması, **Raymond Aron**'un iddiasının aksine, böyle bir hukuk sisteminin varlığını inkar ettirmez; zira, barış ve güvenlik düzeni kuran bir hukuk sistemi, savaşların da ortadan kalkacağını iddia etmekten çok, bu sebeple bozulan düzeni yeniden tesis etmeyi amaçlar⁹⁴.

Yukarıda belirtildiği üzere, gerek Birleşmiş Milletler'in, gerekse Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük eden devletlerin ki, genelde güçlü devletlerdir, saiklarında diğer devletleri ve hatta tüm dünyayı yönetmek olduğu mutlak bir gerçektir. Ancak, bununla birlikte iyi niyetle tüm dünya toplumunun eşit olarak barış içerisinde yaşaması amacıyla hareket edenler de yok değildir. Bu çabalar daha ziyade kişisel ve özellikle de doktriner düzeydedir. Sonuçta da Teşkilât, daha çok bu güçlü devletlerin söz konusu amaçları doğrultusunda şekillenmiş ve her ne kadar teorik olarak Şart'ın 1. maddesinin 2. fıkrasında "**devletlerin egemen eşitliği**"nden bahsedilmişse de gerek buna ters olan başka hükümlerle (veto sistemi vs), gerekse uygulamada böyle olmamıştır. Aslında, her ne kadar ideal ve gerçek küreselleşme için şart da olsa bu prensip (1. madde 2. fıkradaki "egemen eşitlik"), bu günkü uluslararası hayatın gerçekleriyle de bağdaşır durumda değildir.⁹⁵ Zira, gerek insanlığın fikri olgunlaşma düzeyinin gerçek küreselleşmeyi henüz hararetle arzu eder bir düzeyde bulunmaması, gerekse devletlerin gücü arasındaki aşırı dengesizlik, bu prensibin gerçekleştirilmesine engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla, vurgulamak gerekir ki, gerçekten küresel bir dünya sistemi oluşturulmak isteniyorsa, öncelikle BM'deki bu dengesizliklerin(veto, vs) bertaraf edilmesi gerekir. Aksi takdirde, küreselleşmeden çok, baskın gücün hegemonik düzeninden başka bir şey ortaya çıkmayacaktır.

Her şeye rağmen Birleşmiş Milletler'in –ve ondan önceki Milletler Cemiyeti'nin- evrenselleşme yolunda büyük adımlar olduğu kesindir. Bu girişimlerle "evrensellik" ilk defa somut şekilde ele alınmış ve somut bir hale getirilmiştir.

Diğer önemli bir nokta ise, küreselleşme ve gerçek barışın önünde en büyük engeli teşkil eden "devlet egemenliği"nin bu teşkilâtlarla kısmen de

---

⁹³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. WRIGHT, Q., *agm*, s. 84.

⁹⁴ ÇAĞIRAN, M. E., "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", s. 91.

⁹⁵ GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 184.

olsa sınırlandırılması ve üyelerin buna rıza göstermiş bulunmasıdır. Kısmen diyoruz; zira, yukarıda da belirttiğimiz gibi, gerek devletlerin vecibelerini yerine getirmelerini sağlayacak bir yaptırım mekanizmasının layıkıyla teşhiz edilmemiş bulunması, gerekse “ulusal yetki” prensibinin kabul edilmesi, devletin mutlak’a yakın egemenliğinin devamına imkan tanımıştır. Bu hususlar ışığında devletlerin egemenliğinin sınırlandırılmasında Milletler Cemiyeti’ne nazaran Birleşmiş Milletler Şartı’yla geri adım atıldığını kabul etmek gerekir⁹⁶. Hatta BM Şartı, Misak’a göre daha da olumsuz olarak “ulusal yetki”nin çerçevesini ve kimin tespit edeceği hususlarını açık bırakarak devletlere âdetâ “gizli veto” yetkisi tanımış bulunmaktadır⁹⁷. Ancak, şunu da hemen belirtelim ki, devletler, “ulusal yetki” silahını her zaman kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Zira, bu gün devletler, uluslararası ilişkilerde birbirlerine o derece muhtaç duruma gelmişlerdir ki, “ulusal yetki” alanlarına giren meselelerin çerçevesinin azalmış bulunduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır⁹⁸. Buna paralel olarak klasik egemenlik anlayışı da yumuşatılmış ve hatta ilk dönemlerde egemenliğin kaynağı “milliyetçilik” iken, bugün “vatanseverlik”, hatta “evrensellik” ya da “dünya vatandaşlığı” olma temayülü içine girmiştir⁹⁹.

Görüldüğü gibi Birleşmiş Milletler, egemenliğin korunması açısından öncekilere nazaran önemli farklılıklar göstermemektedir¹⁰⁰. Oysa hukukun gerçek anlamda küreselleşmesine en önemli engel, egemenliğe sıkı sıkıya bağlılıktır. Diğer bir deyişle, hukukun küreselleşmesi ile egemenliğe bağlılık ters orantılıdır. Hal böyleyken San Francisco’da şekillenen BM Şartı, bu noktada öncekilerden önemli farklılıklar içermemektedir. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı’nın bugün özellikle barışı korumada başarısız kalmasının¹⁰¹ belki de yegane nedeni budur. Halbuki, San Francisco’da, devlet adamlarının, önceki sistemin (Milletlerarası Cemiyet) başarısızlıklarını ve bunun da en büyük nedeninin, devletlerin “egemenlik”lerine sıkı sıkıya sa-

96 ÖZMAN, Aydoğan, “Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller”, AÜEHFD, C: XXI, 1964, S: 1-4, s. 96. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. AKIL, Abdülkadir, *Küreselleşen Hukuk ve Ulusal Egemenliğe Etkisi*, (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü-Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.

97 ÖZMAN, A., *agm*, s. 96.

98 MARTINEZ, Rowney, “In Regards to Sovereignty”, www2.hawaii.edu/~rowney/midterm.html, et. 8 Mayıs 2000, (International Law, 326, Nov. 4 1996), s. 2. Bkz. aynı görüşte: ÖZMAN, A., *agm*, s. 97.

99 MARTINEZ, R., *agm*, s. 2.

100 GÖNLÜBOL, M., *age*, s. 185.

101 Bosna-Hersek bu konuda en son örnektir sanırım. Zira, özellikle Konsey’deki daimî üyelerin pasifliği nedeniyle binlerce insanın ölmesi önlenememiştir.

rılması olduğunu ve bu durumun ortadan kaldırılması gerektiğini görmeleri beklenirdi. Zira, uygulama bu eksikliği açıkça ortaya koymaktadır.

Bunun yanında, bugünkü Birleşmiş Milletler sistemini sürekli tartışılır hale getiren **Güvenlik Konseyi**'ndeki sürekli üyelerin statüsü de Teşkilât'ın en zayıf noktalarından birini teşkil etmektedir ve eğer bu sistem tıpkı Milletler Cemiyeti'nde olduğu gibi bir gün çökerse, kanımızca bunun temel sebebi de bu olacaktır¹⁰². Zira, “**egemen eşitlik**” prensibi, uygulamada özellikle BM'in faaliyetlerini sınırlandırmak amacıyla ve zayıf devletlerin haklarını korumaktan çok, güçlü devletlerin BM'i kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için yorumlanmıştır¹⁰³. Dolayısıyla söz konusu ilkenin, küreselleşmeyi kolaylaştırıcı rol oynaması beklenirken; aksine, devletlerin üstünde herhangi bir organizasyonun (BM) ulusal egemenlik ve keyfi hareket aleyhine gelişmemesi için kullanılmıştır¹⁰⁴.

Kaldı ki, bu şekilde eşit ve bağımsız devletlerden oluşan uluslararası topluluğun oluşturduğu sistemin bu geleneksel görünümü, sadece uygulamadaki kusurları sergilemekle kalmamakta; aynı zamanda teorik bir model olarak zayıflığını da ortaya koymaktadır. Çünkü, realitede devletler arasındaki eşitlik kavramı bir kurguya dayanmakta ve servet ve güç dönemlerinde katılımcılar arasındaki büyük farklılıklar, uluslararası hukukun temel kavramlarıyla gerçek arasında sabit bir gerilim ortaya koymaktadır¹⁰⁵. Dolayısıyla, bugün uluslararası düzeyde –özellikle zayıf devletlerle güçlü devletler arasındaki doğrudan müdahaleye kadar gidebilen aşırı dengesizliği kaldırmayı da sağlayacak- yeni hukuksal düzenlemelere ihtiyaç vardır¹⁰⁶. Zira, mutlak egemenlik anlayışının uygulanması bugün nasıl mümkün değilse, egemenliğin tamamen ortadan kaldırılması da mümkün değildir. Bu nedenle, yeni hukuksal düzenlemeler, egemenliği ön plana alan eski uluslararası hukukun yeniden yorumlanmasına yönelik olmalıdır. Bu yapılırken de sadece aralarında uyumsuzluk olan devletlerin değil, tüm uluslararası toplumun yararı gözetilmelidir. Yapılacak olan yeni hukuksal düzenlemelerde uluslararası ortak hareketin ve işbirliğinin önemi vurgulanmalı ve sistem buna göre ku-

---

¹⁰² Bkz. Aynı görüşte, ALSAN, Z. M., *age*, s. 485.

¹⁰³ GOODRICH-HAMBRO, *age*, s. 107.

¹⁰⁴ Şart'taki “egemen eşitlik” prensibinin uygulaması hakkında bilgi için bkz. GOODRICH-HAMBRO, *age*, s. 107 vd.

¹⁰⁵ SCHREUER, Christoph, “The Waning of the Sovereign State: Towards a New Paradigm for International Law?”, *European Journal of International Law (EJIL)*, Vol. 4 (1993) No. 4, (URL: www.ejil.org/forum/messages/81.html), s. 2.

¹⁰⁶ MARTINEZ, R., *agm*, s. 2.

rulmalıdır. Bu şekilde devletler arasındaki gerginlik azalarak aralarındaki eşitlik ve birlikte işbirliği yapma duygusu yükselecektir.

SONUÇ YERİNE: NASIL BİR BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLATI?

Burada öncelikle bir hususu tekrarlamak gerektiğine inanıyoruz: Tabii bir süreç olan “küreselleşme” ile yeni bir uluslararası ideolojik ve siyasi sistemi öngören “Yeni Dünya Düzeni” bir birilerinden farklı olgulardır. Diğer bir deyişle, insanlığın özlediği “gerçek küreselleşme” ile bugün dayatılmaya çalışılan “sözde küreselleşme” farklıdır. Bizim taraf olduğumuz küreselleşme birincisi olmak durumundadır.

Gerçek Küreselleşme, insanlık tarihi ile başlayan ideale doğru bir gelişme olup; ne tamamen engellenmesi mümkündür, ne de bu sürece karşı gelmenin bir anlamı vardır. Zira küreselleşme, kendiliğinden gelişen bir süreç olarak devam etmektedir ve bunun durdurulması da mümkün değildir. Değişmeye müsait olan ise sadece bu sürecin hızıdır. Örneğin, Soğuk Savaş dönemindeki küreselleşme hızı ile Sovyetler’in dağılmasıyla başlayan yeni dönemdeki küreselleşme hızı arasında çok belirgin bir fark olduğu tartışmasızdır.

Yeni Dünya Düzeni ise, başta ABD olmak üzere güçlü devletlerin¹⁰⁷, küreselleşme sürecini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalıştıkları uluslararası bir politikadan ibarettir. Öyle ki, söz konusu ülkeler, bu sermaye kategorisinin kurallarını tüm dünyaya dayatmakta¹⁰⁸ ve hatta bu politika, aynı zamanda ideolojileştirilmeye çalışılmaktadır¹⁰⁹. Söz konusu güçlü devletlerin bu planlarının temelinde aslında “kapitalist ekonominin küreselleştirilmesi” yatmaktadır.

Sovyetler’in dağılıp **Soğuk Savaş** döneminin sona ermesiyle, uluslararası ilişkilerde çok yönlü değişimler meydana gelmiş ve her yönüyle toplumlararası yakınlaşma ve işbirliği yaşanmaya başlamıştır. Bu da, devletin ve bireylerin kullandıkları araçların benzeşmesi ve hatta aynılaşmasına yol açmaya başlamıştır.

¹⁰⁷ Hatta tek başına ABD demek belki daha doğru olur. Zira, ABD’nin bu konudaki ortak politika önerilerine Fransa ve Almanya gibi devletler “aşamalı olarak yapılması gerektiği” şeklinde yanıt vermişler ve “kontrollü bir küreselleşme”yi savunmuşlardır. Bkz. Hans, P. M. -Harald, s., age, s. 216.

¹⁰⁸ KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1997, s. 226.

¹⁰⁹ SHAPIRO, Martin, “The Globalization of Law”, *Indiana Journal of Global Legal Studies-I*, No. I, 1993, (www.law.cam.ac.uk/ESSEYS/miscel.htm; www.law.indiana.edu/glsj/vol1/.html), (Updated: 6 May 1999), s. 1.

Bu hızlı ve ani gelişmeler pek çok noktada şeffaflığı getirmiş ve buna bağlı olarak insanlar her şeyi sorgulamaya başlamıştır. Çalışmamızda da ortaya koymaya çalıştığımız gibi, bunların başında Soğuk Savaş dönemine ait uluslararası yapılar gelmektedir.

Bugün söz konusu eski yapı, -ki, bu daha çok Birleşmiş Milletler Organizasyonu ile özdeşleşmektedir- artık uluslararası toplumun ihtiyaçlarını karşılayamaz bir hale gelmiştir. Özellikle BM Güvenlik Konseyi'ndeki sürekli üyelik statüsü, bugünkü insanlık anlayış ve değerlerinin gerisinde kaldığı gibi; uluslararası siyasî güç realitesine de ters düşer olmuştur. Zira, eski güç dengeleri değişmiş bulunmaktadır¹¹⁰. Dolayısıyla uluslararası eski kuruluşlarda köklü değişikliklerin yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bu konuda yeni atılımların olduğu söylenebilir de bunlar daha çok radikal ve gerçekçi olmayan çözümlerdir ki, aslında bu tür girişimler de yine son dönemdeki hızlı gelişmelerin (küresel sürecin) doğal zorlamasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, mevcut yapının kontrolü dışında gelişmektedir. Geleneksel sistemin açık zayıflığı ve buna bağlı olarak alternatifler aranmasının teşviki bir realitedir. Ancak, "**dünya-devleti**" ya da "**süper devlet**" gibi kurumlar veya bunlara dayalı bir ütopyadan ibaret **Yeni Dünya Düzeni**¹¹¹ buna cevap olamazlar. Çünkü, uluslararası topluluğun merkezileşmemiş ve aynı zamanda büyük ihtimalle yakın gelecekte de ısrarla korunacak olan niteliğini yansıtamazlar. Zira, merkeziyetçiliğin, sosyal istikrar ve daha iyi bir dünya düzeni için çareler vaat etmesi en azından bugün için düşünülemez. Sivil savaş, uluslararası uyuşmazlıklar üzerinde bir iyileşme değildir. Bu modeller, aynı zamanda arzu edilmeyen modellerdir. Çünkü bunlar, dünya toplumunun çoğulculuk ve kültürel çeşitliliğini -Batı lehine- bastırma eğilimindedirler. Hatta bu uygulamalar, sadece küresel sistemler değil, bölgesel olanlar için de geçerlidir. Mesela, genellikle ABD'yi model alan Birleşik Avrupa Devleti yaklaşımında olduğu gibi¹¹².

Büyük oranda uluslararası güçlerin hilafına gerçekleşen bu gelişmelerden en çok etkilenen ve sorgulanan hususlardan biri de "**uluslararası hukuk**" ve buna bağlı olarak "**hukukun küreselleşmesi**" olmuştur.

Uluslararası hukuk açısından baktığımızda ise, ulus-devlet merkezilikten devlet-dışı yapılanmalar lehine bir gelişme trendinin yaşanmakta ol-

---

¹¹⁰ Örneğin daimî üyelere Fransa ve İngiltere ile daimî üye olmayan Japonya, Almanya gibi yeni güçlü devletlerin karşılaştırılmasında olduğu gibi.

¹¹¹ SLAUGHTER, Anne-Marie, "The New World Order", *Foreign Affairs*, C: 76, S: 5, September/October-1997, s. 183.

¹¹² SCHREUER, C., *agm*, s. 1.

duğu şeklinde bir manzara ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelerin mantıki çatısının sonucu olarak, bugün uluslararası andlaşma yapma sürecinin, genel olarak devlet dışı aktörlere de açılması söz konusu olmuştur. Hem de -taraf oldukları anlaşmalarla sınırlı da olsa- günden güne üstlendikleri fonksiyonların genişlemesine varan bir şekilde... Buna bağlı olarak da andlaşma ilişkilerinin sonuçlanmasına kadarki çalışma ağı, öncekine nazaran oldukça giriftleşmiştir. Devletler arasındaki yatay tipik andlaşma ilişkileri; uluslararası organizasyonlar, devletler ve hatta onların alt varlıkları arasındaki dikey uyuşmalarla çapraz bir ilişki sistemi ortaya koymuştur¹¹³. Yatay uyuşmanın mevcut tipik bir örneği, **Dünya Bankası** ile onun üyeleri arasındaki borç anlaşmalarıdır. Çapraz ilişkiler ise, devlet-dışı yabancı varlıklar veya uluslararası organizasyonlarla bunlara üye olmayan devletler arasında andlaşmaların doğması sonucunu doğurmuştur.

Bu şekilde **ulus-devlet** merkezli uluslararası sistem ve bunu biçimlendiren uluslararası hukuk yapısı ve anlayışı temelden farklılaşma temayülü göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla, andlaşma hukuku hakkındaki klasik düşünce tarzımızda da bir düzenleme ihtiyacı, dikkate değer bir seviyeye gelmiş bulunmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, konumuz açısından önemli bir husus: Gelişmeler o denli hızlı olmaktadır ki, yakın tarihlere kadar uluslararası hukukun ve hatta ulusal hukukların ilgi alanları dışında kalan pek çok konu, bugün itibarıyla hayati önem taşır hale gelmiş ve bunların belli bir düzene sokulması zarureti hasıl olmuştur. Diğer bir ifadeyle, son çeyrek yüzyıldaki küresel nitelikteki radikal gelişmeler karşısında meseleleri tekrar düşünme gereği ortaya çıkmıştır¹¹⁴. Özellikle çevre, insan hakları, nükleer güç, elektronik, uzay çalışmaları, telekomünikasyon, biyofizik, tıp gibi sahalar artık devletleri aşmış ve tüm insanlığı ilgilendirir bir hal almıştır. Örneğin internetin sınır tanımazlığı, sermaye piyasalarına devletlerin müdahalelerinin imkansız hale gelmesi ve gen'lerin kopyalanabilmesi tüm insanlığı doğrudan ilgilendiren konular olmuştur.

Bugün küresel nitelikte kurallar konulması elzem olan yeni alanların varlığı tartışmasızdır ki, "çevre" bunların başında gelmektedir. Özellikle bu konuda zorlayıcı tedbir ve kuralların konulması kaçınılmazdır. Her ne kadar ulusal hukuk sistemlerinde bu konuda hükümler bulunmakta ise de hâlâ bu konuda boşluklar söz konusudur. Bu haliyle bugün yapılan pek çok ihlalin

¹¹³ SCHREUER, C., agm, s. 21.

¹¹⁴ ENGEL, David M., "Transformation of Law and Place", www.Law.indiana.edu/glsj/vol2/no2/tocv2i2.html (1998), s. 3.

pozitif hukuka aykırılığı ileri sürülememektedir. Rio'da genel bağlayıcı kurallar oluşturma çabaları da akim kalmıştır¹¹⁵.

“Genel güvenlik” için de benzer şeyler söylenebilir. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi, teknolojinin tahayyül dışı gelişimiyle, tek başına bir kişi dahi bugün büyük kitleleri ve hatta tüm dünyayı tehdit edebilir hale gelmiştir. Japonya'da metroya zehirli gaz atılması; Ruanda'da, Kosova'da, Çeçenistan'da ve Halepçe'deki kitlesel katliamlar; yolcu uçaklarının bir-iki teröristçe düşürülebilmesi; tek kişinin kullanabildiği bir stinger füzeyle sahip teröristin veya güvenlik sistemlerini çökertebilen bilgisayar dahilerinin(hacker) güç açısından âdeta bir devletle eşit hale gelmesi; tehlikeli kimyasal maddelerin çok basit şekilde(mektupla vs) kullanılabilmesi ve en son 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi'nin imha edilmesi gibi gerçekler, bugün hiçbir devlet ya da ulusun tek başına güvenliğini sağlayamayacağını ve bunun ancak dünya çapında işbirlikleriyle mümkün olabileceğini ispatlamıştır.

Yine yukarıda da vurguladığımız gibi, bu tür zorunlu işbirliklerinin tüm insanlığın değişik bir despotizme(bir devlet ya da grup gibi) teslim olmasıyla da sonuçlanmamalıdır. Kaldı ki, gücün tek bir kişi ya da devlette toplanması ayrı bir risktir. Çünkü, sınırsız bir güç ne kadar iyi niyetli olursa olsun, zaman içerisinde keyfiliğe yol açacağı kaçınılmazdır¹¹⁶. İşte bunun için de söz konusu güvenlik veya benzeri diğer alanlardaki(çevre vs) tehlikelere karşı alınacak tedbirlerin hukuksal çerçevede gerçekleştirilmesi kaçınılmazdır. Zira, her ne kadar tek başına ulus-devlet ya da uluslar, güvenliğin doğal çerçevesinden uzaklaşmışlarsa da uluslar topluluğunun çok taraflı çerçevesinin oluşturduğu “küresel kamuoyu” bugün itibariyle tek taraflı eylemleri reddetmektedir¹¹⁷. Nitekim, bu nedenledir ki, her türlü imkana sahip hegemonyacı güçler dahi yapmak istedikleri -özü itibariyle kabul edilemeyecek- çıkarıcı eylemlerini yasal bir çerçeveye(BM vs) oturtma ihtiyacı hissetmektedirler. ABD'nin hukuken haksız olan¹¹⁸ Son Irak Müdahalesi'nde, BM ve dünya kamu oyu çerçevesinde meşruiyet zeminleri arama çaba ve telaşı buna son örnektir.

¹¹⁵ Çevre konusunda uluslararası zorlama metodları hakkında değerlendirmeler için bkz. TÖTÜNCÜ, Ayşe Nur, “Milletlerarası Çevre Hukuku Kurallarına Uyulmasını Sağlamaya Yönelik Zorlama Mekanizmaları”, Prof. Dr. Tahir Çağa'nun Anısına Armağan, İstanbul, 2000, 589-598.

¹¹⁶ TOLUNER, S., “Gündemdeki Irak”, s. 42.

¹¹⁷ GUEHENNO, J-M., age, s22.

¹¹⁸ TOLUNER, S., “Gündemdeki Irak”, s. 41.

İşte tüm bu gelişmeler, hiçbir hukuk sisteminin artık bu etkilerden uzak kalamayacağını gösterdiği gibi; ayrıca bir yandan uluslararası hukukun geliştirilmesini ve yeni şartlara uydurulmasını; diğer yandan ideolojileri ve diğer şartları (ekonomik, kültürel, sosyal vs) ne olursa olsun bütün devletlerin veya toplumların karşılıklı dostane ilişkilerinde uygulanabilecek normların tespiti sorununu ön plana çıkarmıştır. Ayrıca tüm bu gelişmeler, uluslararası hukukun da küresel nitelik kazanırcasına ön plana çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu da bize başta **Birleşmiş Milletler Teşkilâtı** olmak üzere hangi nedenle -gerek BM'in etkisiyle, gerekse diğer şartlarla- oluşmuş olursa olsun, tüm uluslararası örgütlenmelerin söz konusu sürece katkılarının inkar edilemez olduğunu ayrıca kanıtlamaktadır.

Ayrıca, uluslararası ilişkileri düzenleyen hukuk sisteminin, bugün eskisinden daha belirgin bir şekilde yetersizliğine tanık olunmaktadır. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki; bugün, uluslararası ilişkiler, uluslararası hukukun klasik kişilerini (devletler ve sınırlı sayıda bazı uluslararası örgütler) aşmış ve pratikte daha alt birimlere (uluslararası ya da ulusaşırı örgütler, uluslararası dernekler vb) ve hatta bireylere kadar genişlemiş bulunmaktadır¹¹⁹. Zira, bu güne kadar uluslararası hukukun iç hukuk sistemlerinde uygulanması ağırlıkta iken, son dönemde ulusal (iç) hukuk normlarının uluslararası hukuk sistemine aktarılması gündeme gelmiştir. **Fidler**'in de belirttiği gibi, küreselleşme sürecinde **iç-işleri** ve **dış-işleri** tanımındaki geleneksel ayırım ortadan kalkmaya başlamıştır¹²⁰. Çünkü, uluslararası ilişkilerdeki hareketlilik, ülke içindikiler kadar yoğunlaşmaya ve giriftleşmeye başlamıştır.

Aslında hukukun küreselleşmesi, genel küreselleşmenin bir çeşit normlaştırılmasıdır. Öyle ki, uluslararası hukuk disiplininde genel-özel ayrımı da giderek kalkmaya başlamıştır. Bunun en açık delillerini ise, "İnsan Hakları Hukuku" ve buna bağlı olarak "Uluslararası Ceza Mahkemesi" kurulmasına doğru somut adımların atılması¹²¹ ve "Ticaret Hukuku" alanındaki gelişme-

¹¹⁹ Bilindiği gibi, bireylerin uluslararası hukukun süjesi olabilmesi klasik sisteme göre ve bugün hâla devletlerin özel düzenlemeleriyle mümkün olabilmektedir. Bu konuda bkz. BOZKURT, Enver - KÜTÜKÇÜ, Akif - POYRAZ, Yasin, *age*, s. 165.

¹²⁰ FIDLER, David P., "Globalization, International Law, and Emerging Infectious Diseases", www.cdc.gov/ncidod/EID/vol2no2/downfidl.htm (1997), s. 3.

¹²¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. SCHEFFER, David J., "International Judicial Intervention", *Foreign Policy*, S: 102, Spring-1996, s. 34-51; TEZCAN, Durmuş, "Uluslararası Suçları Kovuşturmada Kat edilen Yol: Uluslararası Nürnberg Askeri Mahkemesinden Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesine", **Prof. Dr. Kemal Tunçomağ'a Armağan**, (Beta Yay.), İstanbul, 1997, s. 481-490.

ler teşkil etmektedir ki, bunlara “Sağlık”, “Sermaye Piyasaları”, “İletişim” gibi alanları da eklemek mümkündür.

İşte tüm bunlar, “**hukukun küreselleşmesi**”ni gündeme getirmiş bulunmaktadır. Burada tekrarlamak gerekir ki, hukukun küreselleşmesi kavramından anlaşılması gereken, -Martin Shapiro’nun ifadesiyle- bütün dünyanın tek-bir (yeknesak) hukuk kuralları çatısı altında yaşaması¹²²; diğer bir deyişle, herkes için aynı hukuk kurallarının geçerli olmasıdır.

Bugün, hukukun küreselleşmesi yönünde eskiye nazaran önemli gelişmeler olmakla birlikte; henüz bunun gerçekleştiğinden söz etmek de mümkün değildir. Ancak, kesin olan bir şey var ki, o da mevcut hukuk sistemlerinin artık yetersiz kalmaya başladığıdır. Hukuk, gelişmelerin gerisinde kalmaya yüz tutmaktadır. Bunun bir sebebi de bir üst yapı kurumu olan hukukun, şimdiye kadar devlete doğrudan bağlı ve ona paralel¹²³ bir seyir takip etmesidir demek yanlış olmaz. Örneğin televizyon, uydu ve internet gibi yeni vasıtalarla yapılan reklam ve satışlar hukuku yaya bırakmıştır. Bugün artık, gerek fikrî, gerekse hukukî açıdan olsun, ürünü sabitlemek ya da hukukun kontrol etmek mümkün olmamaktadır¹²⁴.

Mevcut yapı, maalesef bu gelişmelere ayak uydurma kabiliyetine sahip bulunmamaktadır. Hukukun gerçek küreselleşmesi için asıl gerekli olan güç, yine “**küresel nitelikte bir konsensüs**”ün varlığıdır ki, buradaki konsensüsten anlaşılması gereken, devletler arasındaki bir işbirliğinden çok, bireylere kadar uzanan bir anlayış birliğidir. Aksi takdirde, hukukun küreselleşmesinden çok uluslararası hukuktan söz etmiş oluruz¹²⁵. Oysa günümüzde henüz bunu gerçekleştirebilecek ne küresel nitelikte bir konsensüs, ne de bunun yerini tutabilecek diğer bir güç söz konusudur. Zira, Edward H. Carr’ın da belirttiği gibi, insanlık ne dün ne de bugün “**küresel nitelikte tek bir çatı**” altında yaşama arzu ve olgunluğuna henüz ulaşmış değildir. Hatta hukukun küreselleşmesinden de önce, “uluslararası hukuk”u tam olarak işletecek bir konsensüs veya otorite dahi henüz mevcut değildir¹²⁶.

Bu arada belirtelim ki, bugün ABD bu aktörlüğe soyunmuş ve elindeki tüm olanakları, mevcut tüm gelişmeleri (ekonomi, teknoloji, silah, kültür,

¹²² Bkz. SHAPIRO, M., *age*, s. 1.

¹²³ ÖZCAN, Mehmet Tefik, **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, Donkişot Yay., İstanbul, 2001, (Bundan sonra “**Hukuk Sosyolojisine Giriş**” şeklinde zikredilecektir), s. 171.

¹²⁴ GOLDRING, J., *agm*, s. 3.

¹²⁵ SHAPIRO, M., *agm*, s. 1.

¹²⁶ Bkz. CARR, E. H., *age*, s. 65.

hukuk vs) lehine çevirmeye yönelik olarak kullanmaya çabalamaktadır¹²⁷. Bununla birlikte ne ABD, ne de başka bir güç; bugün itibariyle böyle bir otorite sağlamak durumunda görünmemektedir. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Dolayısıyla bu konuda yapılması gereken, hukukun küreselleşmesini doğal seyrine bırakarak, bugün için daha gerçekçi olan bir yaklaşımın sergilenmesidir. Bu da öncelikle uluslararası hukukun geliştirilmesi yönünde şimdilik ulus-devletlerden müteşekkil küresel bir konsensüsün gerçekleştirilmesidir.

Bugün **Yeni Dünya Düzeni**'nin görünen özellikleri arasında Batı (ABD ve Avrupa) kontrollü olması; bir alıştırma süreci öngörmesi; dünyayı en alt birimlere (kabileler vs) kadar bölmeye yönelmesi; sermayenin, üretimin önüne alınması ve en önemlisi, sonucun tamamen belirsiz olması sayılabilir. Bununla birlikte kaçınılmaz bir sonuç var ki, o da çalışmamızın başından beri vurguladığımız üzere tıpkı MC ve BM'in kuruluşunda olduğu gibi, bu dönemde de yine güçlü devletlerin hakimiyetinin söz konusu olmasıdır.

Tüm bunlardan çıkarılacak tablo, alışageldiğimiz uluslararası hukuk hakkındaki varsayımların yeniden gözden geçirilmesinin garanti edilmesine yetecek bir ayrımın yapılmasıdır. Egemenliğin konumunu el yordamıyla bulmaktan çok; fikri ana çatımızı, otoriter yapıların çeşitliliğini içeren çok tabakalı -devlet-altı ve devlet-üstü- gerçeğe göre uyarlamalıyız.

Burada olumlu olmayan şey ise; ekonomik ve benzeri açılardan güçlü olan devletlerin, bu doğal gelişmeye müdahale ederek kendi sistemlerinden neşet eden normlarını oluşturma ve ihraç etme çabası içinde olmalarıdır. Zira, teknolojik açıdan güçlü devletlerin, teknolojilerinin alt yapısını oluşturan kendi kültürlerini ve geçerli hukuk normlarını da çıkarları doğrultusunda oluşturacakları bir realitedir¹²⁸.

Bu noktada yapılması gereken, süreci etkilemek durumunda olan söz konusu devletlerin; hukuk asimilasyonlarına maruz kalmak yerine, öncelikle çağa ayak uydurmak ve çağın hukukuna katkıda bulunmaya çalışmalarıdır. Bunun için de kendi iç hukuk sistemimiz içerisindeki ilgili hukuk normlarını anında tespit edecek ve üretebilecek mekanizmaların kurulması ve buna paralel olarak devletin, öncelikle uyruklarını yurt dışında koruyucu bir yapı geliştirmesi gerekmektedir. Örneğin, yurtdışı ticari ilişkilerde bir garantör

¹²⁷ Özellikle uluslararası ticaret hukukuna kendi ulusal normlarını aktarmaya çalışmaktadır. Bkz. SHAPIRO, M., *age*, s. 1.

¹²⁸ Örneğin, İslam Hukuku'na göre yasak olan "faiz" ve "homoseksüellik" in bugünkü Batı Hukuku'na göre meşru sayılması gibi.

sistemin oluşturulması gibi¹²⁹. Kısacası, Shapiro'nun ifadesiyle bir "**ulusal hukuk siyaseti**"¹³⁰ oluşturularak müşterek ve uygulanabilir nitelikte küresel kurallar tespit edilmeli; geriye kalan boşluklar da yine küresel kullanıma elverişli şekilde doldurulmalıdır. Bu şekilde hem küreselleşme adı altında gizlenmiş olan Yeni Dünya Düzeni'nin hukuk asimilasyonundan etkilenme asgari düzeye düşürülmüş olur; hem de hukukun küreselleşmesine katkıda ve etkide bulunulmuş olur.

Bu bağlamda yapılması gerekenlerden biri de hukukun küreselleşmesini beklemek yerine, mevcut uluslararası hukukun geliştirilmesidir. Bu da ancak yine ulus-devletlerin konsensüsüyle olabilir. Zira, ütopyalar yerine gerçekleri hedeflemek gerektiği kanaatindeyiz.

Bugün uluslararası düzeyde –özellikle zayıf devletlerle güçlü devletler arasındaki doğrudan müdahaleye kadar gidebilen aşırı dengesizliği kaldırmayı da sağlayacak- yeni hukuksal düzenlemelere ihtiyaç vardır¹³¹. Zira, mutlak egemenlik anlayışının uygulanması bugün nasıl ki mümkün değilse, egemenliğin tamamen ortadan kaldırılması da mümkün değildir. Bu nedenle, yeni hukuksal düzenlemeler, egemenliği ön plana alan eski uluslararası hukukun yeniden yorumlanmasına yönelik olmalıdır. Bu yapılırken de sadece aralarında uyumsuzluk olan devletlerin değil, tüm uluslararası toplumun yararı gözetilmelidir. Yeni hukuksal düzenlemelerde uluslararası ortak hareketin ve işbirliğinin önemi vurgulanmalı ve sistem buna göre kurulmalıdır. Bu şekilde devletler arasındaki gerginlik azalarak aralarındaki eşitlik ve birlikte işbirliği yapma duygusu yükselecektir. Bu gelişmeye direnen ve mutlak egemenlikte ısrarcı olan devletler de bunun sonucuna katlanacak ve pek çok ortak faydadan mahrum kalacaktır. Zamanla, devletler arasındaki uyumsuzluk ve çatışma korkusu onları daha fazla uluslararası işbirliğine itecektir. Bu da uluslararası hukukun daha etkin olmasını ve dolayısıyla küreselleşmesini kolaylaştıracaktır. Bu nedenle, yapılması gereken yeni uluslararası hukuk düzenlemelerinin, dayanışmacı bir uluslararası toplum yaratmayı hedeflemesidir. Bu bağlamda, başta uluslararası sahada çalışanlar olmak üzere **hukukçulara düşen**, bu doğrultuda yol gösterici bir misyon üstlenmeleridir.

Bu amaca yönelik olarak yapılması gerekenlerin başında "**uluslararası mahkemeler**"in daha da etkinleştirilmesi gelmektedir ki, kanaatimizce ö-

¹²⁹ Bugün ABD bunu, Bush Doktrini adı altında zorba bir metotla Irak'ı işgal ederek yapmaya çalışmaktadır. Bu konuda benzer görüş ve bilgi için bkz. TOLUNER, S., "Gündemdeki Irak", s. 39 vd.

¹³⁰ SHAPIRO, M., *agm*, s. 10.

¹³¹ MARTINEZ, R., *agm*, s. 2.

nümüzdeki dönemde, uluslararası çoğu uyumsuzlukların bu mahkemeler önünde çözümlenmesi kaçınılmaz olacaktır. Diğer bir deyişle, önümüzdeki dönem, uyumsuzlukların uzmanlaşmış uluslararası mahkemelerde çözümlendiği bir dönem olacaktır. Bugün uluslararası ceza mahkemelerinin ortaya çıkması; ayrıca, WTO çerçevesinde bir yargı sisteminin gündemde olması bunun açık belirtileridir. Bunun için de bazı tespit ve tedbirlerin alınması gereği söz konusudur.

Buna paralel olarak, en önemli uluslararası mahkeme olan UAD'ın da geliştirilmesi gerekir. Bunun için de ya sorunların Divan'a götürülmesinin bütün devletler için zorunlu hale getirilmesi; ya da **Baykal**'ın da haklı olarak vurguladığı gibi, bir aşama olarak Divan kararlarının bağlayıcılığının kaldırılması veya yumuşatılması sağlanmalıdır¹³².

Bilindiği gibi uluslararası hukuk sistemi, ulusal hukuk sistemleri gibi henüz tamamen olgunlaşmış değildir¹³³. Böyle olunca da **yargıç**, bir taraftan devletlerin ve diğer uluslararası hukuk sùjelerinin -özellikle yargısal alanda- bu sisteme katılmalarını teşvik etmek; diğer taraftan uluslararası hukuk normlarının gelişmesi ve dolayısıyla uluslararası sistemin "hukukîleşmesi"ne katkıda bulunmak gibi bir dengeyi sağlamak durumundadır.

Bu bağlamda yargıca, uluslararası hukukun gelişmesi ve küresel gelişmeye ayak uydurabilmesi açısından daha fazla rol ve inisiyatif verilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bunun için de atılması gereken ilk pratik adım, kanaatimizce UAD Statüsü'nün 59. maddesinin değiştirilmesi olabilir. Zira buradaki hükümlerle¹³⁴, yargıcın söz konusu rolü talî bir etkiye indirgenmiş olmaktadır¹³⁵. Öyle ki, bu maddedeki hükümlerle kanaatimizce uluslararası hukukun gelişmesinin önü tıkanmış olmaktadır. Bu şekilde günümüzdeki devrimsel nitelikteki gelişmelere ne Birleşmiş Milletler'in kendisinin, ne de mevcut hukuk sisteminin yetişmesi ve ayak uydurması mümkün olmayacaktır. Bu olumsuzluk, ideal hukuk sistemi çerçevesinde ele aldığımız "**Hukukun Küreselleşmesi**" olgusu karşısında da aynı şekilde ve evleviyetle geçerlidir.

Diğer bir husus ise, uluslararası mahkemelerin sayılarının çoğaltılması ve ihtilafların mahkemelere götürülmesinin mecburleştirilmesidir. Ayrıca,

¹³² Bu konuda öneriler için bkz. BAYKAL, F. H., *agm*, s. 107.

¹³³ Özellikle, tüm devletler için ihtilafların mahkemeye götürülmesi zorunluluğunun ve icra teşkilatının gücünün bulunmaması gibi.

¹³⁴ "Divanın kararı ancak davaya dahil bulunan taraflar için ve karar verilen iş hakkında mecburidir". Metin için bkz. GÜNDÜZ, A., *Milletlerarası Hukuk...* 1994, s. 91.

¹³⁵ MERAY, S. L., *Devletler Hukuku-I*, s. 103.

mevcut uluslararası örgütlenmeler içindeki karar alma usulünde “oyçokluğu” yönteminin yaygınlaştırılmasıdır.

İşte söz konusu çabaların, bu olumsuzlukları giderici yönde olması gerekmektedir. Bunun için de, bu hususlara(mecburî kaza yetkisinin kabulü, uluslararası uzmanlık mahkemelerinin kurulması gibi) yönelik olarak, öncelikle uluslararası uyumsuzluklara uygulanacak hukuk kuralları üzerinde konsensüs sağlanmalıdır.

Belirtmek gerekir ki, bugün bu tek taraflı bakış, ya da empoze girişimleri bizzat Batılı bilim adamları tarafından da eleştirilmekte ve hatta Batı felsefesinin **Descartes-Newton** sentezli olan temelinin doğruluğu hususundaki şüpheler ve **Quantum Mekanikliği-Doğu Felsefesi** sentezli yeni arayışlar yine bu bilim adamlarınca açıkça dile getirilmektedir¹³⁶. Bu nedenle, öncelikle bu konularda uluslararası konsensüsün oluşturulması gerekmektedir. Bunlar sağlandığı takdirde, devletler arasındaki güç eşitsizliğinden doğan keyfî politikalar ancak asgariye indirilebilecektir¹³⁷. Bunun sonucunda da başta hukuk olmak üzere pek çok alanda olumlu ilişkiler gelişebilecek ve doğal küreselleşme süreci daha rahat işleyebilecektir.

Özellikle belirtmek gerekir ki, geçmişte de sadece pasif kalarak statükoyu korumaya çalışan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, siyasal boyut olarak bugün tamamen yetersiz konuma düşmüştür. Gerçi Sovyetler’in çökmesinden sonra BM -özellikle Güvenlik Konseyi- fonksiyonlarını daha etkili bir şekilde icra eder gözükmekte birlikte(Körfez Krizi, Kosova müdahaleleri gibi) henüz tam olarak güvenilir bir görünüm arz etmemektedir. Zira, Güvenlik Konseyi’nden her zaman -hatta pek çok açıdan elzem olan durumlarda dahi- gerekli olan kararlar çıkmamakta; çıksa da uygulanması yine büyüklerin çıkarlarına endeksli kalmaktadır(Bosna ve son ABD-Irak Savaşında olduğu gibi). Dolayısıyla siyasal açıdan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı iflas etmiş durumdadır¹³⁸. Hal böyleyken, yeni dönemde yeni uluslararası kurum-

¹³⁶ Burada ilginç olan bir nokta, bu tür görüşlerin felsefe ve fizik alanlarının da ötesinde uluslararası hukuk gibi daha dar sahalarda da yoğun şekilde tartışılmasıdır. Örnek olarak bkz. TRIMBLE, Phillip.R., “Globalization, International Institutions and The Erosion of National Sovereignty and Democracy”, *Michigan Law Review-May 97*, C: 95, S: 6, s. 7 vd.

¹³⁷ Belirtmek gerekir ki, bugünkü yapı, bu açıdan güçlü devletlerin lehine bir sonuç doğurmaktadır. Bu nedenle de kendi egemenliklerini sınırlayacak bir yapının hoşlarına gitmeyeceği kesindir.

¹³⁸ ÇEÇEN, Aml, “Dünyadaki ve Bölgedeki Gelişmeler Açısından Küreselleşme”, *Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme* (Y.H., Işık Kansu) içinde, Ankara, 1997, s. 99. Ayrıca bu konuda tartışmalar, öneriler ve ayrıntılı bilgi için bkz. BAYKAL, F. H., *agm*, s. 105 vd; CİVELEK, Jale, “BM Teşkilâtı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Ko-

laşmalara gidilmemiştir¹³⁹. Hatta bu durum, özellikle ekonomik sahada “hükûmetsiz yönetim” diye bir kavramın doğmasına neden olmuştur¹⁴⁰.

Dolayısıyla bugün evrensel hukuk kuralları çerçevesinde müdahalelerde bulunabilecek yeni organizasyonlara ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle bugünkü yapıların değişmesi ve bu değişimin, gelişmelerin tabii seyri doğrultusunda -evrenselleşme- yönünde olması gerekmektedir.

Ancak hemen belirtelim ki, burada ilginç bir nokta dikkat çekicidir: Güç dengelerinin Batı kesiminde daha kapsayıcı ve evrensel yaklaşım yerine, Batı merkezli uluslararası kurumlaşmalara doğru bir eğilim görülmektedir. Özellikle mevcut kurumsallaşmalar Rusya ve Doğu Avrupa’yı da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılarak hakim bir güç merkezi oluşturulmaya çalışılmaktadır¹⁴¹. Örneğin, NATO’nun ve AB’nin bu ülkelere doğru genişletilmek istenmesi gibi... Oysa, yeni evrensel ya da küresel organizasyonlara yönelmenin ilk etapta zor olacağı ileri sürülebilmesine karşılık, mevcutların evrenselleştirilmesi yönünde dönüşümlere de gidilebilirdi. Örneğin, Uluslararası Adâlet Divanı’nın yetkilerinin genişletilerek evrensel bir mahkeme haline dönüştürülmesi¹⁴²; Birleşmiş Milletler Teşkilâtı’nın -özellikle Güvenlik Konseyi’nin statüsünün- dengeli ve adil bir şekilde gerçek bir dünya parlamentosu haline getirilmesi; NATO’nun evrensel barışı sağlayan uluslararası yegane silahlı kuvvetler haline getirilmesi gibi.

---

runmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı “, MHB, Y: 10, S: 1-2, 1990, s. 13-47; CİVELEK, Jale, “Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu”, 21. Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997), İstanbul, 1999, s. 93-99; GÖKMEN, Oğuz, “21. Asırda Nasıl Bir Güvenlik Konseyi”, 21. Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997), İstanbul, 1999, s. 32-39; ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, “Ortak Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi”, 21. Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997), İstanbul, 1999, s. 104-15. FALK, Richard, “Can UN Recover or Not?”, 21. Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997), İstanbul, 1999, s. 5-11; ATAÖV, Türkkaya, “BM’de Değişiklik Gereksinimi”, 21. Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997), İstanbul, 1999, s. 41-63; ALTUĞ, Yılmaz, “BM Andlaşmasında Bir Revizyon Gerekli mi?”, 21. Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997), İstanbul, 1999, s. 64-75.

¹³⁹ ERALP, Atilla, “Değişen Dünya, Avrupa ve Türkiye”, Türk-İş 97 Yılığ (2. Cilt), Ankara, 1997, s. 370.

¹⁴⁰ GÖKAL, İsmail, “Globalleşme”, Dış Ticaret Dergisi, Y: 2, S. 7, Ekim-1997, s. 30.

¹⁴¹ ERALP, A., agm, s. 70.

¹⁴² Bu konuda öneriler için bkz. BAYKAL, F. H., agm, s. 105 vd.

Bu konuda yukarıdaki verilerden de hareketle diyebiliriz ki, Soğuk Savaş sonrası dönem açısından bakıldığında uluslararası örgütlenme ve kurumsallaşmalardaki gelişmelerin ve siyasî tutumların, gerçek küreselleşme sürecine olumlu etkileri yanında, bazen ayak bağı oldukları da gözlemlenmektedir. Bunun en büyük nedeni ise, kanaatimizce günümüz hakim güçlerinin, - özellikle ABD ve Avrupa'nın- gerçek küreselleşmenin sömürgeci statükolarının aleyhine bir sonuç vereceği bilinciyle egoist ve Machiavelist¹⁴³ hareket ederek küresel örgütlenmeler yerine, kendi hegemonyacı politikaları doğrultusunda dar çerçeveli örgütlenmelere gitmeleridir¹⁴⁴. Nitekim, MAI de bunlardan biri olup, tamamen adil olmayan ve sömürgeci bir nitelik taşımaktadır ki, bu nedenle büyük tepki görmeye devam etmektedir¹⁴⁵.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, BM, hukuka dayanan bir dünyanın gelişmesi için gerekli olan siyasî ve sosyal şartları yaratmak hususundaki yükümlülüklerine ilaveten, ayrıca uluslararası hukukun gelişmesine de yardımcı olmakla mükellef iken; bugünkü manzara, her şeye rağmen buna muvaffak olamadığı ve uluslararası hukukun, devletlerarası çıkarlara endekslendiğini göstermektedir¹⁴⁶. Kaldı ki, BM bugün, asli görevinin de ötesinde başta ABD olmak üzere bir kısım ülkenin çıkarlarını koruyan bir departman haline dönüşmektedir ki, Körfez Savaşı, Bosna Müdahalesi ve Afganistan-Taliban Olayı, son ABD-İrak Savaşı bunun en belirgin delilini teşkil etmektedir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında, diğer devletlerin egemenliklerinin sınırlanıp sınırlanmadığını tartışmak âdetâ bir fantezi olmaktadır. Buna paralel bir yaklaşımla; ekonomik, kültürel vb açıdan bağımsız durumda olmayan devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılmasını tartışmak da aynı niteliktedir¹⁴⁷.

Bu nedenle, öncelikle **Güvenlik Konseyi**'ndeki karar alma usulünün yumuşatılması (veto vs) ve **Genel Kurul** kararlarının etkinliğinin artırılması

¹⁴³ AYBAR, Mehmet Ali, "Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler", İÜHFİM, C. XI, S: 1, 1945, s. 224.

¹⁴⁴ Örneğin, G-7(şimdi G-8)'lerin 1995 Lyon Toplantısı'nda Fransa Başbakanı Jacques Chirac, "kontrollü (bölgesel) küreselleşme"yi önermiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MARTIN, H. P. - SCHUMANN, H., age, s. 216.

¹⁴⁵ MAI ile ilgili inceleme ve eleştiriler için bkz. SFORZA Michelle-NOVA Scott-WEISBROT Mark, "Writing The Constitution of a Single Global Economy: A Concise Guide to the Multilateral Agreement on Investment-Supporters' and Opponents' Views", www.preamble.org/MAI/maioverv.html (1996); KOBRIN, Stephen J., "The MAI and The Clash of Globalizations", **Foreign Policy**, S: 112, Fall-1998, s. 97-110.

¹⁴⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. WRIGHT, Q., agm, s. 84.

¹⁴⁷ ŞAYLAN Gencyay: "Küreselleşmenin Gelişimi", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme**, (Yayına Hazırlayan: Işık Kansu), İçinde, Ankara, 1997, s. 144.

sağlanmalıdır. Zira, Soğuk Savaş dönemine ait bu eski yapılar, bugün insanlığın olumlu ilerlemesinden çok, buna ayak bağı olur hale gelmişlerdir. Gelişmenin ve dolayısıyla doğal küreselleşmenin önünde bir set olmaya başlamışlardır. Diğer bir ifadeyle, bu eski örgütler, ilk başta sadece barışı ve gelişmeyi sağlayan motor işlevi görürlerken; bu dönemdeki hızlı gelişmeler öne geçerek, bu defa uluslararası örgütlenmelerin motoru haline gelmişlerdir. Ancak, bu neticenin sağlanabilmesi için ortadan kaldırılma yerine, mevcut yapısının yeniden inşa edilmesi zorunluluğu vardır¹⁴⁸. Zira, başta güçlü devletler olmak üzere, uluslararası emperyalist güç odakları karşısında diğer zayıf devlet ve toplumların korunmasında her şeye rağmen bugün için en önemli faktör Birleşmiş Milletler'dir. Yeni dönemde ortaya çıkacak bu örgütlerin pek çoğu ise siyasi olmaktan çok ekonomik ve sosyal nitelikli olmak durumundadır¹⁴⁹.

Bu hususta dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da, yeni örgütlenmelerin evrensel fakat, ütopyik veya bloklaşmayı doğuracak nitelikte olmaması gereğidir¹⁵⁰ ki, ayrıca bu yapıların, sadece Batı değerlerine dayalı değil; bütün yerküreyi kucaklayacak şekilde evrensel nitelikli olması zorunluluğu söz konusudur. Aksi takdirde yine bloklaşmalar ve kutuplaşmalar kaçınılmaz olacaktır.

¹⁴⁸ Bu konuda inceleme ve tartışmalar için bkz. CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu", s. 93-99; GÖKMEN, Oğuz, "21. Asırda Nasıl Bir Güvenlik Konseyi", s. 32-39; ÇAĞIRAN, M. E., "Ortak Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi", s. 104-15. FALK, Richard, "Can UN recover or not?", s. 5-11; ATAÖV, T., *agm*, s. 64 vd; KESKİN, Funda, "BM Sisteminde Reform Çalışmaları", *Kocaeli Hukuk Fakültesi Dergisi*, S: 2, 1999, s. 431-448.

¹⁴⁹ Örneğin GATT çerçevesinde 1995'te yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Andlaşması'nın gerçekleştirilmesi gibi.

¹⁵⁰ Bu açıdan Huntington gibi yazarların çatışma ve bloklaşma empozeleri dikkat çekicidir. Bkz. HUNTINGTON, Samuel P., "Medeniyetler Çatışması mı?" (Çev: Mustafa Çalık), *Medeniyetler Çatışması* (Der. Murat Yılmaz), İçinde, Vadi Yay., İstanbul, 1995, s. 13 vd.